

RECEPT FÖR RESILIENS

En rapport om varför torka, pandemi och kriget i Ukraina inte märkts på svenska tallrikar – och vad svenska livsmedelsföretag gör och behöver för att stärka livsmedelsberedskapen.

FÖRORD:

En god livsmedelsberedskap förutsätter lönsamma livsmedelsproducenter

”Sverige är inte i krig. Men det råder inte heller fred”. Så beskrev statsminister Ulf Kristersson (M) det säkerhetspolitiska läget när han talade på Folk och Försvars rikskonferens i januari 2025. Jag var själv på plats i Sälen och stämningen bland deltagarna på Högfjällshotellet var djupt allvarsam. Insikten om att vi lever i en osäker och farlig värld präglade våra samtal. Sverige har också, till skillnad från exempelvis Danmark, fastslagit att myndigheterna verkar utifrån förutsättningen att krig är den dimensionerande faktorn som samhället som helhet måste förhålla sig till.

De senaste åren har kriserna avlöst varandra. Covid-19-pandemin och Rysslands invasion av Ukraina har orsakat ett enormt mänskligt lidande. De har även haft långtgående negativa konsekvenser för den globala ekonomin och handeln. Parallellt med detta ser vi hur effekterna av klimatförändringarna blir allt mer påtagliga och svårhanterliga. Vår digitala infrastruktur utsätts nästan dagligen för olika attacker. Häromåret undkom Sverige med nöd och näppe ett svårartat utbrott av afrikansk svinpest.

Precis som statsministern säger så är vi inte i krig. Men sedan ett antal år tillbaka befinner vi oss i ett mer eller mindre permanent kristillstånd. Tyvärr finns det väldigt lite som talar för att vi har sett slutet på kriserna. De globala hoten och den geopolitiska osäkerheten, i synnerhet i Europa, ökar.

”Men allt är inte mörker. Trots att vi har gått igenom ett antal svåra kriser har det funnits gott om svenskproducerad mat och dryck. De svenska livsmedelsproducenterna har lärt sig mycket av kriserna och visat en enorm anpassningsförmåga, uthållighet och flexibilitet.”

”Att stora delar av livsmedelsindustrin går med förlust är problematiskt, inte minst ur ett beredskapsperspektiv. En förutsättning för Sveriges livsmedelsberedskap är en livsmedelskedja som är lönsam i fredstid och robust i kristid.”

Detta har givetvis stor påverkan på produktionen av livsmedel, både i Sverige och globalt. I Sverige har vi i många årtionden kunnat ta mat och dryck för givet. Det har bara funnits där i butikerna utan att vi har behövt fundera särskilt mycket över hur den kom dit (eller varför den var så billig). Den tiden är förbi.

Men allt är inte mörker. Trots att vi har gått igenom ett antal svåra kriser har det funnits gott om svenskproducerad mat och dryck. De svenska livsmedelsproducenterna har lärt sig mycket av kriserna och visat en enorm anpassningsförmåga, uthållighet och flexibilitet. Man har ställt om produktionen, byggt ut sina lager, hittat alternativa leverantörer och satsat på egen energiproduktion. Resultatet av deras ansträngningar ser du i de välfyllda butikshyllorna.

Att företagen kris- och framtidssäkrar sin produktion är en förutsättning för en stark livsmedelsberedskap. Men det kostar, enormt mycket. Kostnader som livsmedelsproducenterna till allra största del har tagit på egen hand. Detta, i kombination med extrema kostnadsökningar på allt som krävs för att tillverka livsmedel, har urholkat producenternas lönsamhet. Enligt SCB gick livsmedelsindustrin med förlust både 2022 och 2023, något som aldrig har hänt tidigare. Mycket talar för att även 2025 och 2026 kommer vara väldigt utmanande.

Att stora delar av livsmedelsindustrin går med förlust är problematiskt, inte minst ur ett beredskapsperspektiv.

En förutsättning för Sveriges livsmedelsberedskap är en livsmedelskedja som är lönsam i fredstid och robust i kristid. Om företagen är konkurrenskraftiga så är de också motståndskraftiga. Då kan de hantera även svåra kriser, vilket vi har sett prov på. Därför är det oroväckande att så många svenska livsmedelsproducenter kämpar med lönsamheten. Detta är en utveckling som behöver vändas. Det måste bli enklare, billigare och mer lönsamt att producera livsmedel i Sverige.

Även om hela livsmedelsindustrin som genom ett trollslag skulle gå med vinst igen kan och ska den inte ta ansvar för landets livsmedelsberedskap. Tillsammans med övriga led i livsmedelskedjan ansvarar livsmedelsproducenterna för att producera och distribuera livsmedel. Staten, kommunerna och myndigheterna står för beredskapen. Grundförutsättningarna för livsmedelsproduktion – till exempel energi, drivmedel, vatten och infrastruktur – måste finnas på plats. Ansvaret för detta ligger till allra största del på det offentliga.

I den här rapporten med namnet "Recept för resiliens" berättar vi om varför torka, pandemi och kriget i Ukraina inte har märkts på svenskarnas tallrikar. Vi förklarar vilka de största hoten är, vad företagen gör för att stärka sin krisberedskap och hur detta bidrar till Sveriges försörjningsförmåga. Vi går igenom ett antal vanliga myter om livsmedelsberedskap – myter som behöver punkteras och nyanseras så att vi kan fokusera på rätt saker. Vi tittar också på vilka hinder det finns för en förbättrad beredskap, inte minst byråkratiska sådana.

"Precis som statsministern säger så är vi inte i krig. Men sedan ett antal år tillbaka befinner vi oss i ett mer eller mindre permanent kristillstånd. Tyvärr finns det väldigt lite som talar för att vi har sett slutet på kriserna."

Slutligen presenterar vi 10 konkreta åtgärder för att öka livsmedelsproduktionen och stärka försörjningsförmågan. Helt enkelt ett recept för resiliens. Om politiken följer vårt recept kommer vi att kunna upprätthålla en omfattande, högkvalitativ livsmedelsproduktion även om vi skulle drabbas av den värsta krisen av dem alla, krig.

Jag hoppas att rapporten kan vara ett kunskapshöjande inspel i samhällsdebatten och ett värdefullt verktyg för landets beslutsfattare.

BJÖRN HELLMAN,
VD LIVSMEDELSFÖRETAGEN

ORDLISTA:

Beredskapsbegrepp att ha koll på

Beredskap innebär att förbereda sig för att hantera olika typer av kriser och nödsituationer på flera nivåer.

Frihandel är handel som inte hindras av försvårande åtgärder som tullar eller importkvoter. Med frihandel ges företag och privatpersoner möjlighet att köpa och sälja varor och tjänster utan hinder på grund av geografiskt ursprung.

Försörjningsförmåga beskriver ett lands kapacitet att säkra tillgång och distribution av nödvändiga resurser under olika förhållanden, inklusive kriser. En god försörjningsförmåga kräver robusthet och flexibilitet i leverantörskedjor, vilket inkluderar både internationell handel, inhemsk produktion, viss lagerhållning och möjlighet till alternativa distributionsvägar. Det är mer relevant att kvalitativt stärka förmågan att förse (försörja) befolkningen med mat och dryck i händelse av kris, även om det inte går att mäta procentuellt.

Försörjningsgrad är ett statistiskt mått som anger hur stor del av ett lands behov som täcks genom inhemsk produktion. Till exempel, om Sverige producerar 90 procent av all potatis som konsumeras inom landet, så är försörjningsgraden för potatis 90 procent. Fokus ligger alltså på självförsörjning och nuvarande inhemsk produktion. Hänsyn tas alltså inte till att vissa insatsvaror behöver importeras för att säkerställa fortsatt produktion och distribution i samband med kris. Om syftet är att mäta ett lands förmåga att förse befolkningen med mat och dryck i händelse av kris så är försörjningsgrad ett trubbigt och i flera avseenden irrelevant mått. I sammanhanget används även uttrycket "självförsörjning", till exempel i meningen "I dag är Sverige självförsörjande på tre livsmedel; spannmål, morötter och socker."

Insatsvaror är varor som används och förbrukas, vilket innebär att de inte finns kvar i samma form vid tillverkning av produkter. Detta omfattar råvaror, sammansatta varor, halvfabrikat och bränslen. Exempel på kritiska insatsvaror för livsmedelsproduktion är mineralgödsel, utsäde, drivmedel och tekniska komponenter.

Leverantörskedjor avser de företag och andra aktörer (till exempel länder) som genom avtal och relationer möjliggör handel med varor och tjänster. Detta inkluderar allt från insatsvaror och primärproduktion, till förädling, distribution och försäljning till konsument.

Livsmedelsberedskap fokuserar specifikt på att säkerställa tillgången till mat och dryck under kriser genom att skapa förutsättningar för att upprätthålla produktion och distribution av livsmedel.

Livsmedelskedjan är de aktörer som genom olika typer av arbete tar mat och dryck från jord till bord. De huvudsakliga leden i livsmedelskedjan är primärproduktion (lantbrukare), förädlade livsmedelsindustri (livsmedelsproducenter), dagligvaruhandel (butikerna), restaurang eller storkök och slutkonsument. Författarna till den här rapporten, Livsmedelsföretagen, företräder 750 företag inom livsmedelsindustrin.

Resiliens är förmågan hos ett system, samhälle eller en organisation att motstå, anpassa sig till och återhämta sig från störningar och kriser. Det handlar om att bygga kapacitet för att hantera förändringar och osäkerheter. En hög resiliens innebär förmåga att upprätthålla kritiska funktioner och snabbt återgå till normal verksamhet efter en störning.

Råvaror är obearbetade varor tänkta för vidare bearbetning, i syfte att skapa produkter. Exempel på råvaror inom livsmedelsproduktion är socker, kakao och spannmål.

INNEHÅLLS- FÖRTECKNING

-
- S.8 Livsmedelsberedskap – mer än krig och kalorier**
 - S.18 Myter om svensk livsmedelsberedskap**
 - S.24 Därför har kriserna inte märkts på tallriken**
 - S.32 Tryggare tillsammans – ökat samarbete inom EU och Norden**
 - S.36 Sju svåra år: Lärdomar från tidigare kriser**
 - S.44 Dukat för kris: Hinder för förbättrad beredskap**
 - S.54 Recept för resiliens**
 - S.62 Sammanfattning: 10 förslag till politiken**
 - S.66 Källor och vidare läsning**

A photograph of several stacks of burlap sacks, likely containing grain, arranged on wooden pallets in a warehouse. The sacks are stacked high, and some have blue markings or text on them. The background is a dark metal grid structure.

Kapitel 1

LIVSMEDELSBEREDSKAP – MER ÄN KRIG OCH KALORIER

I det här kapitlet förklarar vi vad livsmedelsberedskap innebär, vem som ansvarar för beredskapen och hur begreppet försörjning kan användas för att stärka beredskapen, i stället för att leda oss fel. Dessutom förklarar vi vilka kriser som svenska livsmedelsföretag förbereder sig för och vilka konsekvenser de kan få för landets livsmedelsförsörjning.

Nuläge för svensk livsmedelsberedskap

Pandemin visade tydligt hur snabbt en global hälsokris påverkar allt från arbetskraft till logistik, medan Rysslands invasionskrig i Ukraina påverkade både tillgången till kritiska rå- och insatsvaror och våra internationella handelsrelationer. Parallellt med kriserna har klimatförändringarna lett till mer märkbara, frekventa och intensiva väderhändelser som torka och översvämningar, vilka hotar både lantbruk och nödvändig infrastruktur.

En fungerande och resilient livsmedelsindustri är avgörande för att säkerställa tillgång till nödvändiga livsmedel även under utmanande förhållanden. Det handlar inte bara om att överleva, utan om att upprätthålla livskvalitet. Dessutom är en stark livsmedelsberedskap en förutsättning för att samhället i stort ska fungera. Måhända en sliten klyscha men ändå sann: utan mat stannar Sverige. Våra kollegor på LRF har helt rätt när de säger att svensk mat och dryck är "Sveriges godaste försvar".

Efter 30 år av nedrustning behövs nya strategier

Sedan Berlinmurens fall och EU-inträdet har svensk beredskap nedprioriterats. Med de senaste årens kriser har behovet av en stark beredskap väckts till liv igen. 2025 skiljer sig markant från 1995, och för en uppdaterad beredskap krävs en uppdaterad nulägesbild.

Livsmedelsföretagens ambition med den här rapporten är att ge en tydligare bild av vad som verkligen krävs för stärkt livsmedelsberedskap. Genom att klargöra fakta och förutsättningar kan vi som land ta bättre beslut, förbereda oss på rätt sätt och säkerställa att vi står redo när nästa kris kommer.

Mycket arbete återstår för en god samhällsberedskap

Denna rapport bygger på publikationer från myndigheter och civilsamhällesorganisationer samt intervjuer med svenska livsmedelsföretag och relevanta experter i frågor som rör beredskap och handel. Utifrån dessa intervjuer kan vi konstatera att torkan 2018, Covid-19-pandemin och kriget i Ukraina har gett den svenska livsmedelsindustrin omfattande erfarenhet av att hantera oförutsedda och svårnavigerade kriser. Företagen är mer krismedvetna och bättre rustade än de var för fem år sedan. För trots krisernas inverkan på natur, handel, hälsa och liv har de också varit en möjlighet för svenska företag att identifiera svagheter, sätta in åtgärder och utveckla sin motståndskraft.

Att företagen har förbättrat sin egen krisberedskap ska inte tolkas som att den svenska livsmedelsberedskapen är tillräckligt god. Ansvar för Sveriges beredskap ligger ytterst på det offentliga och här återstår mycket arbete. Företagen har snabbt anpassat sig till en alltmer krispräglad verklighet. Krismedvetenheten inom det offentliga har också ökat. Regeringen och riksdagen tar utan tvekan frågan på allvar. Men nu måste detta översättas till tydliga besked och konkreta åtgärder. Uppbyggnaden av Sveriges militära försvar har startat kraftfullt, men utvecklingen av civilförsvar och -beredskap behöver komma i kapp och arbetet accelereras.

Hårt pressad livsmedelsindustri ett hot mot beredskapen

Starka och lönsamma livsmedelsföretag är en förutsättning för god livsmedelsberedskap. Tyvärr går utvecklingen åt fel håll i det här hänseendet. En analys av lönsamheten i den svenska livsmedelskedjan, publicerad av Statistiska Centralbyrån (SCB) i september 2024, visar att livsmedelsindustrin till och med haft negativ lönsamhet både 2022 och 2023. Något som inte inträffat förut i modern tid.

Även om livsmedelspriserna stigit för konsumenter, i Sverige som i andra länder, har lönsamheten för den svenska livsmedelsindustrin sjunkit kraftigt. En stor del av de ökade produktionskostnaderna har burits av företagen inom livsmedelskedjan, och livsmedelsindustrin har tagit den största smällen. I sin analys bekräftar SCB det extremt allvarliga läget för svenska livsmedelsföretag, något som också drabbar svensk livsmedelsberedskap.

”SCB:s siffror visar med all önskvärd tydlighet att det är livsmedelsindustrin som har dragit det kortaste strået i kostnadskrisen. Vårt led i livsmedelskedjan är det enda som uppvisar minussiffror. Jag visste att läget var extremt allvarligt, men det är till och med värre än jag trodde.”

Carl Eckerdal, chefekonom, Livsmedelsföretagen

Vem är ansvarig för Sveriges livsmedelsberedskap?

Livsmedelsberedskap handlar om att säkerställa att vi har tillgång till mat och dryck under olika typer av kriser, och i yttersta fall krig. Beredskap behöver finnas både i hemmet och på nationell nivå. Men för att privatpersoner, restauranger och det offentliga ska kunna sätta mat på bordet behövs en beredskap genom hela livsmedelskedjan – från lantbrukare, via livsmedelsindustrin, till dagligvaruhandel och därefter slutkonsument.

Livsmedelskedjan står för livsmedel, det offentliga för beredskap

Något förenklat kan sägas att när det kommer till livsmedelsberedskap så ansvarar livsmedelskedjan för livsmedel och det offentliga för beredskap. Lantbruket, livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln kan se till att det finns högkvalitativ mat och dryck att tillgå för Sveriges befolkning, förutsatt att det offentliga kan upprätthålla basala samhällsfunktioner. Och viktigast i den svenska försörjningsförmågan är en pålitlig infrastruktur som säkrar vatten och energi för tillverkning och förädling – och transportmöjligheter för import, export och distribution.

Individens beredskap

På individnivå innebär livsmedelsberedskap att vara förberedd genom att ha en viss mängd mat och vatten hemma, för att klara sig under kortare krissituationer. Varje person och familj behöver ta ansvar för sin egen försörjning vid tillfälliga avbrott i de normala leveranskedjorna. Enligt Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), som inom kort byter namn till Myndigheten för civilt försvar, bör varje hushåll ha tillräckligt med mat och vatten för att klara sig i minst en vecka.

När stridslarmet ljuder

Den här rapporten undersöker i första hand möjliga och sannolika krisscenarier. God förberedelse för kriser främjar en ökad och mer robust samhällsberedskap vilket innebär att samhället blir bättre rustat även inför krig. Om kriget kommer aktiveras totalförsvaret. Detta innebär att samtliga samhällsresurser mobiliseras för att säkerställa kritiska funktioner, inklusive livsmedelsförsörjningen som ingår i det civila försvaret.

Totalförsvaret innefattar både militär och civil verksamhet, i det fall att det värsta skulle ske. Civilt består förberedelser inom totalförsvaret bland annat i ökad robusthet i energiförsörjning och transportvägar, planering för vilken krigsorganisation som skulle behövas, och inte minst att identifiera vilka verksamheter som är samhällsviktiga framåt – och hur dessa ska fortsätta att fungera under krig.

Även om denna rapport huvudsakligen handlar om krisscenarier och inte om krig, kan vi ändå konstatera att det finns många frågetecken att rätta ut gällande livsmedelsindustrins roll i det svenska totalförsvaret. Är det fastställt att livsmedelsindustrin även efter pandemin anses vara samhällsviktig verksamhet? Vilka planer, strategier och garantier omfattas företagen då av? Vad förväntas de producera i läge av krig och i vilka mängder? Och vem betalar för det? Frågorna är många, och de behöver redas ut för Sverige ska kunna garantera livsmedelsförsörjningen i händelse av krig.

”Sverige har i dag en ganska låg beredskap för krigssituationer, som vi ser det. Det är otydligt vem som ska göra vad.”

Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer, Arla Foods Sverige

”Vi upplever inte att det har funnits någon dialog eller tydlig förväntansbild från det offentliga när det gäller att planera för ett specifikt krigsscenario. Inte alls.”

Anders E Johansson, vd, Polarbröd

Självförsörjning eller försörjningsförmåga?

Debatten kring livsmedelsberedskap handlar ofta om försörjningsgrad, alltså hur stor del av den mat och dryck som konsumeras i Sverige som kommer från inhemsk produktion. Detta är ett missvisande mått för att mäta beredskap och det riskerar att leda till felaktiga beslut. Att mäta försörjningsgrad ger en begränsad bild, eftersom det inte tar hänsyn till globala leverantörskedjor, nationella distributionsmöjligheter eller tillgång till kritiska insatsvaror. Vad gäller just insatsvaror är den svenska självförsörjningen mycket låg inom många livsmedelskategorier, eftersom vi saknar egen produktion av exempelvis mineralgödsel, drivmedel och specifika tekniska komponenter för industri- och jordbruksmaskiner.

Hög självförsörjningsgrad kan ge en falsk trygghet

Sverige har i dag en självförsörjningsgrad på ägg som är cirka 97,5 procent (Jordbruksverket, 2020), vilket vid första anblick verkar både högt och bra. Men för att kunna producera ägg räcker det inte med höns, det krävs också energi, vatten, foder, strömmaterial och annat. Försvinner en eller flera av dessa kritiska insatsvaror så kan vi inte producera ägg och försörjningsgraden sjunker snabbt mot noll. Då har vi inte ens tagit hänsyn till andra viktiga förutsättningar för transport och distribution av äggen till konsument.

Att enbart förlita sig på försörjningsgrad som måttstock kan skapa en falsk känsla av säkerhet. Ett land kan ha en hög inhemsk produktion av vissa produkter men ändå ha hög sårbarhet, om det saknar robusta system för att hantera störningar i leverantörskedjor. Omvänt gäller att även om svenska konsumenter till vardags väljer importerade produkter i hög utsträckning, ger ökad svensk livsmedelsproduktion som går på export en bättre försörjningsförmåga vid kris. Sverige skulle kunna mångdubbla sin produktion och sin export och ändå skulle "varannan tugga" vara importerad.

Att produktionen av livsmedel ska öka, utan ökad efterfrågan, är en beredskapstanke som går tvärtemot de marknadsekonomiska principer som det svenska samhället är byggt kring. Att öka produktionen utan höjd efterfrågan skulle vara olönsamt för producenterna och leda till kraftigt ökat matsvinn och slöseri av dyrbara resurser. En stor inhemsk produktion av livsmedel, som drivs av en hög, marknadsbaserad efterfrågan, är en nyckel till stärkt beredskap. Men efterfrågan kan komma både från Sverige och från utlandet. Den svenska marknaden är liten, extremt konkurrensutsatt och svår att växa i. Den globala marknaden är enorm och full av potential. Därför är ökad export en betydligt mer framkomlig väg till ökad produktion, ökad lönsamhet och stärkt försörjningsförmåga.

Försörjningsförmåga ett mer relevant begrepp

Till skillnad från självförsörjningsgrad omfattar begreppet försörjningsförmåga hela leverantörskedjan, och inkluderar förutom insatsvaror även nödvändiga transporter och tjänster. En stark försörjningsförmåga byggs genom system som säkrar tillgången till nödvändiga resurser under olika förhållanden. Något som görs genom diversifierade källor, både inhemska och utländska, och robusta handelsvägar. Genom goda handelsrelationer och alternativa handelsvägar, kan Sverige stärka försörjningsförmågan och på så vis öka motståndskraften mot oförutsedda händelser – för att säkerställa kontinuerlig tillgång till resurser.

Från väder till virus: Kriserna som hotar vår livsmedelsförsörjning

En kris är en större händelse som påverkar hela eller delar av samhället negativt, inklusive livsmedelsindustrins förmåga att fortsätta producera och distribuera. Varje typ av kris kräver specifika förberedelser och åtgärder för att minimera påverkan. I denna rapport fokuserar vi på de kriser som är mest sannolika, och som svenska livsmedelsföretag i störst utsträckning förbereder sig för.

Extrema väderförhållanden

Klimatförändringarna har gjort extrema väderhändelser som torka och översvämningar allt vanligare och mer intensiva. Dessa förändringar har direkta och allvarliga konsekvenser för livsmedelsproduktionen. Torka kan leda till minskade skördar och vattenbrist, vilket påverkar både växtodling och djurhållning – med andra ord primärproduktionen. Översvämningar kan förstöra grödor, förorena vattenresurser och orsaka långvariga skador på jordbruksmark.

”Klimatförändringarna är en kris som påverkar livsmedelsberedskapen här och nu – tre av de senaste sju skördarna har haft kraftiga avvikelser. Det tar vi på största allvar.”

Patrik Myrelid, strategichef, Lantmännen

Infrastrukturkollaps

Transport och energi är hörnstenar för en fungerande produktion och distribution av livsmedel. En kollaps i infrastrukturen, såsom stängda hamnar, trasiga vägar eller strömavbrott, kan komma att påverka konsumenternas tillgång till livsmedel. Utan fungerande transportvägar blir det svårt att få ut mat från producenter till konsumenter, och elbrist kan stoppa produktionen i fabriker och leda till att stora mängder mat förstörs.

”Vi är, som alla förädlade företag, helt beroende av energi och transport, både i produktion och distribution. Utan energi står produktionen helt still, fryst mat behöver el för att kylas och det färska behöver pålitliga transporter.”

Jörgen Bergqvist, vd, Korshags

Digital infrastrukturkollaps

Livsmedelsindustrin är beroende av digital teknologi för att hantera allt från produktion till distribution. Cyberattacker eller tekniska fel kan slå ut dessa system, vilket gör det svårt att hålla i gång leverantörskedjorna. En digital infrastrukturkollaps kan leda till kaos i logistik och lagerhantering, men också till helstopp i produktionen.

”Vi ser ju redan i dag skillnad i hur vanligt förekommande cyberhot och attacker är. Och det kommer sannolikt bara att bli ännu mer frekvent, så vi investerar för att stå starka mot den typen av hot.”

Mattias Lindgren, strategidirektör, Spendrups

Geopolitiska kriser

Internationella konflikter och handelssanktioner kan allvarligt påverka import och export av viktiga varor. När gränser stängs eller handel begränsas, påverkas både tillgången på råvaror och färdiga livsmedelsprodukter. Detta kan leda till höjda priser och brist på vissa varor.

”Geopolitik och livsmedel är tätt sammanflätade. De flesta företag är beroende av någon form av utländsk leverantör, råvara eller insatsvara. Ryssland som är världens största exportör av spannmål och mineralgödsel använder det som ett instrument för geopolitisk påverkan, vilket får konsekvenser för svenska företag.”

Patrik Myrelid, strategichef, Lantmännen

Epizooti

Djursjukdomar har potential att slå ut stora delar av djurbeståndet, vilket kan leda till mycket stora brister i livsmedelskedjan. Utbrott av sjukdomar som fågelinfluensa eller svinpest kan drastiskt minska tillgången på kött och andra animaliska produkter.

”Skulle en större djursjukdom, som afrikansk svinpest, bryta ut i Skåne där nästan hälften av den svenska grisproduktionen finns skulle det kunna innebära att en halv miljon grisar försvinner ur flödet till slakterierna.”

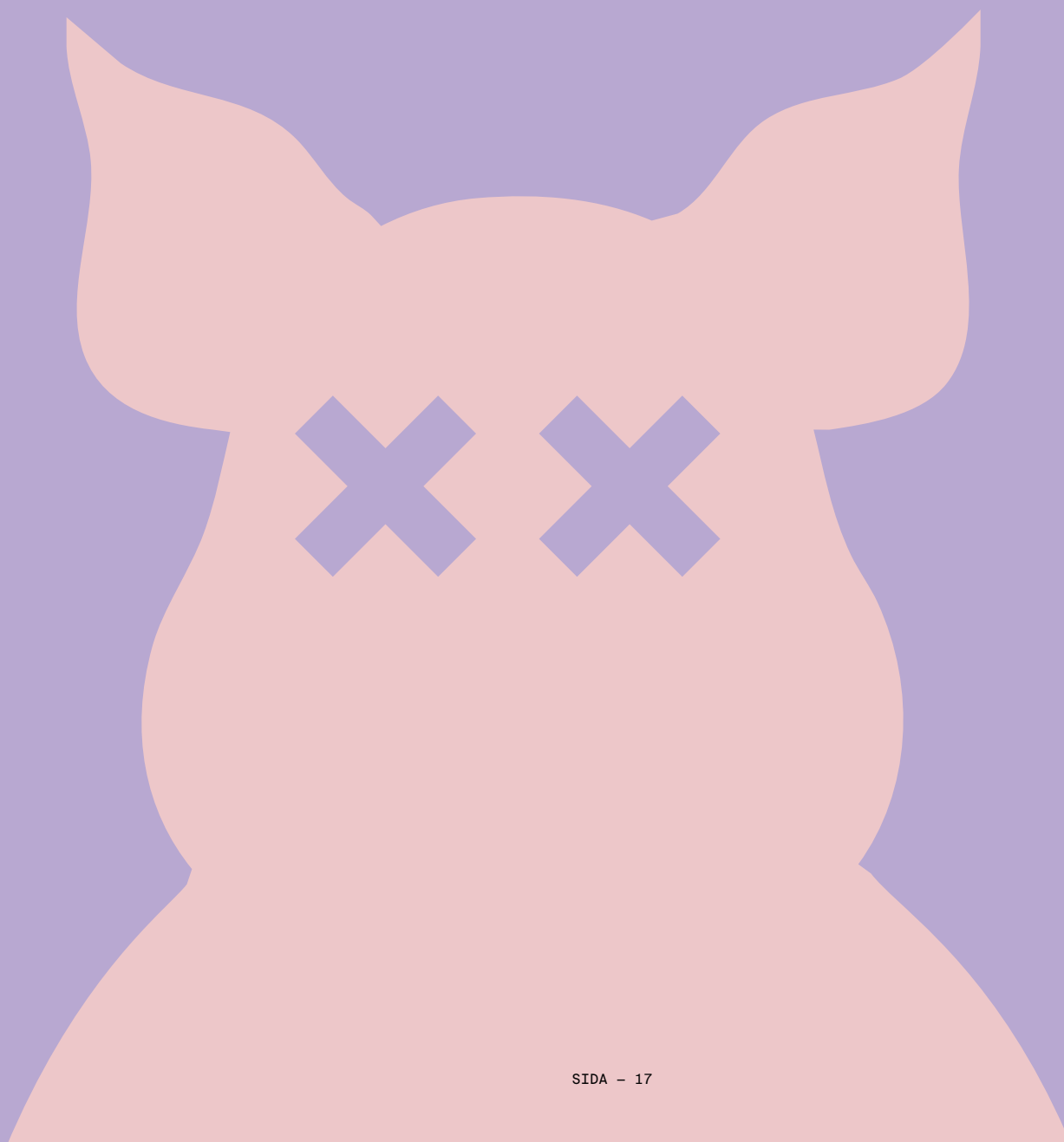
Lars Appelqvist, vd, Scan Sverige

Pandemi

Större hälsokriser, som pandemier, påverkar arbetskraft och logistik i hela livsmedelssektorn. Sjukdomsutbrott kan leda till personalbrist, vilket i sin tur påverkar produktionen och distributionen av mat. Logistikerna kan också drabbas av restriktioner och förseningar.

”En pandemi påverkar ju inte bara personal i en fabrik utan hela flödet, inte minst alla transporter som sker både inom och mellan länder.”

Anders Höberg, utvecklings- och partnerskapsansvarig, Orkla Foods Sverige

Kapitel 2

MYTER OM SVENSK LIVSMEDELSBEREDSKAP

Bland allmänheten och opinionsbildare – och till viss del hos våra politiker – lever flera föråldrade föreställningar om beredskap kvar. I värsta fall kan de här myterna och missförstånden leda till politiska beslut som försämrar Sveriges beredskap. Vi reder ut vad som egentligen gäller.

Myt 1: Vi måste producera allt i Sverige

I debatten om livsmedelsberedskap hörs ofta att det enda Sverige har att äta vid kris är morotskaka, eftersom vi bara är självförsörjande på morötter, mjöl och socker. Detta är ett bra exempel på effektiv kommunikation som fått fäste, men som tyvärr också är missvisande i diskussionen om hur vi bygger en stark livsmedelsberedskap. I verkligheten är det nämligen både orealistiskt och ineffektivt att producera allt som konsumeras inom landets gränser.

Sverige, som alla andra länder, är begränsat av resurser och klimat och därför beroende av internationell handel både för att möjliggöra och komplettera inhemsk produktion. För svensken viktiga och självklara varor, som exempelvis kaffe, bananer, kakao och tobak, odlas inte bäst i Sverige – vilket är skälet till att vi under många år byggt upp internationella leverantörskedjor.

Effektiv produktion sker där förutsättningarna är bäst, och varor fördelas efter efterfrågan så att länder kan ta del av varandras bästa livsmedel. Därför är diversifierade leverantörskedjor och starka internationella relationer en nyckel för att säkerställa en stabil och trygg livsmedelsförsörjning.

En stor inhemsk produktion är viktig för att upprätthålla en stark livsmedelsberedskap, men allt behöver – och bör – inte produceras i Sverige.

”Även om Sverige producerar en betydande mängd livsmedel, är vi starkt beroende av insatsvaror från andra länder. Detta innebär att självförsörjningsgraden i praktiken är 0 procent, eftersom produktionen inte kan upprätthållas utan dessa insatsvaror. Det är viktigt att förstå att även de livsmedel som vi producerar i Sverige kräver insatsvaror som inte tillverkas inom landet. I princip alla länder är beroende av andra men självklart är det viktigt att vi ökar vår inhemska förmåga att producera även fler insatsvaror.”

Paul Robertsson, vd, Hushållningssällskapet KKB

9%

**SÄGER ATT FRIHANDEL ÄR VIKTIGT FÖR ATT
UPPRÄTTHÅLLA EN GOD LIVSMEDELSFÖRSÖRJNING.**

LÄS MER OM OPINIONSUNDERSÖKNINGEN UNDER KAPITLET KÄLLOR OCH VIDARE LÄSNING.

Myt 2: Vi behöver stora lager med mat och dryck

Att lagra stora mängder livsmedel för krissituationer kan kännas som en trygg lösning, men är inte praktiskt hållbar – och har aldrig varit det. Hemliga lager i skogen med ändlösa rader ärtsoppskonserver som kan mätta hela befolkningen i händelse av kris är inget som har existerat. I verkligheten är den typen av lagerhållning både kostsam och ineffektiv. Om Sverige skulle implementera storskalig lagerhållning av livsmedel skulle det i praktiken innebära att vi behöver ha mer än 10,5 miljoner portioner mat i lager för att ge hela befolkningen en måltid vardera under en enda dag. För en vecka krävs ett lager med 74 miljoner portioner – och för tre månader nära en miljard.

”Vi har inte lager för all mat som krävs i kris, hur skulle det gå till? Låt oss säga att vi i Finland har varsin måltid för fem miljoner människor i lager, vilket är Finlands befolkningsstorlek. Om en måltid är en konservburk i storlek, och om du lagrar fem miljoner sådana någonstans, då har du bara en måltid för varje finsk medborgare. Att ha lager för mer än en dag skulle bli en logistisk mardröm.”

**Eero Alaluusua, krisberedskapsansvarig,
Finnish Food and Drink Industries**

Staten har i stället valt att fokusera på andra strategier som är mer effektiva för att hantera kriser, såsom att skapa förutsättningar för starkare leverantörskedjor och fördjupat samarbete med näringslivet. Det som däremot har funnits – och bör finnas – är nationella omsättningslager av kritiska insatsvaror, fettersättning, spannmål, drivmedel och läkemedel. Den här sortens lager möjliggör fortsatt produktion under svåra kriser och till och med under krig. Ansvar för att upprätta nationella omsättningslager ligger på det offentliga.

41%

SÄGER ATT STORA INHEMSKA LIVSMEDELSLAGER ÄR VIKTIGA FÖR ATT UPPRÄTTHÅLLA EN GOD LIVSMEDELSFÖRSÖRJNING.

”En stark handel och fungerande flöden inom landet och över gränser är mer effektivt än att bygga upp stora livsmedelslager, vilket är så väl kostsamt som ineffektivt. Det som behövs är nationella lager av kritiska insatsvaror som gör att vi kan fortsätta producera även under svåra förhållanden.”

**Patrik Strömer, näringspolitisk expert,
Livsmedelsföretagen**

Myt 3: Varannan tugga är importerad

Det är inte nödvändigtvis fel i sak att säga att varannan tugga är importerad, i alla fall inte om man räknar utifrån värdet i kronor. Problemet med denna kommunikativt starka fras är att i kontexten där den oftast används – Sveriges livsmedelsberedskap – är den delvis irrelevant. För det första så utgörs en betydande del av importen av produkter som vi inte producerar själva, som till exempel citrusfrukt, olivolja, bananer, soja och kaffeböner. Även ett land som Ukraina – sedan tre år tillbaka invaderat och delvis ockuperat av Ryssland – importerar i dag stora mängder livsmedel.

För det andra så är kopplingen mellan inhemsk produktion och import tämligen svag. Om vi lyckades öka vår livsmedelsexport med 100 procent (vilket för övrigt är fullt möjligt!) så skulle det även innebära en kraftig ökning av den inhemska produktionen. Detta skulle sannolikt inte påverka hur och vad vi konsumerar här i Sverige. Det vill säga, även med en kraftigt ökad inhemsk produktion så skulle varannan tugga fortfarande vara importerad. Frankrike, ett av världens mest utpräglade matländer, importerar också drygt hälften av sin konsumtion.

”Självförsörjning ger skenet av hur vi skulle klara oss vid en total avspärning. Sanningen är att inget land är självförsörjande i dagens ekonomi. Noll. Det handlar om marknadsandelar i monetära termer och inte om att varannan tugga är svensk. Jag är mer intresserad av hur vi faktiskt skulle kunna försörja oss, räknat i kalorier och näring.”

**Mats Johansson, chef för livsmedelsförsörjning,
Livsmedelsverket**

Låt oss vara tydliga: Livsmedelsföretagen står helt och fullt bakom den nationella livsmedelsstrategins mål, om att öka den svenska livsmedelsproduktionen. Där vi skiljer oss åt från en del andra aktörer är synen på hur detta ska åstadkommas. Både forskning och historiska exempel visar att planekonomiskt färgade produktions- eller konsumtionsmål inte fungerar. Ökad produktion måste ha sin grund i en marknadsbaserad efterfrågan, och vår bedömning är att den största efterfrågan finns utomlands.

Sverige är en väldigt liten och extremt konkurrensutsatt marknad. Det är svårt för företagen att växa här, och även om den inhemska efterfrågan på svenska livsmedel ökade så skulle det till stor del kunna täckas in av nuvarande produktion. Däremot finns det en enorm potential för tillväxt i livsmedelsexporten. 2024 exporterade Danmark livsmedel för över 300 miljarder kronor. Sverige – som på många sätt har bättre förutsättningar för livsmedelsproduktion än Danmark – exporterar bara för 85 miljarder kronor per år. Det är alldeles för lite givet vilka högkvalitativa livsmedel vi producerar.

Ökad export skulle inte bara stärka företagens lönsamhet och ge dem utrymme att växa. Produktion för export kan också snabbt ställas om till produktion för inhemska behov. Ju mer mat och dryck vi skickar ut ur landet, desto starkare blir vår livsmedelsberedskap. Givetvis ska vi jobba för att svenskarna i högre utsträckning väljer svenska livsmedel. Men låt oss lägga minst lika mycket kraft på att få fler utomlands att tugga svenskt.

Kapitel 3

DÄRFÖR HAR KRISERNA INTE MÄRKTS PÅ TALLRIKEN

Trots flera år av allvarliga kriser, som torka, pandemi och krig i vårt närområde, har hyllorna i svenska livsmedelsbutiker inte gapat tomma. I detta kapitel tittar vi närmare på varför kriserna inte har försämrat konsumenternas möjligheter att sätta mat och dryck på bordet. Dessutom sammanfattar vi viktiga lärdomar från Finlands beredskapsstruktur och Ukrainas förmåga att upprätthålla livsmedelsförsörjningen trots Rysslands invasionskrig.

Därför har kriserna inte märkts på svenska tallrikar

2018 drabbades Sverige av den mest omfattande torkan på över 100 år. Två år senare lamslogs världen av Covid-19-pandemin och 2022 inleddes det första regelrätta invasionskriget i Europa sedan andra världskriget. Trots dessa storskaliga kriser – som påverkat alla delar av samhället – har maten på svenskarnas tallrikar aldrig varit allvarligt hotad. Vi har i praktiken kunnat handla exakt samma mat och dryck (och en hel del nytt också!) som innan de här kriserna slog till.

Detta betyder inte att det inte finns allvarliga hot mot svensk livsmedelsproduktion, för det finns det i allra högsta grad. Det betyder inte heller att vi ska slå oss till ro. Tvärtom, vi måste agera omgående för att stärka den svenska försörjningsförmågan.

Tillgången till livsmedel är inget vi längre kan ta för givet. Men för svensken i allmänhet har livsmedelsförsörjningen alltså pågått precis som vanligt under de här åren med olika kriser.

Svensk livsmedelsindustri har visat sig ha kapacitet att hantera stora, väsensskilda kriser, mer eller mindre utan hjälp av statlig intervention. Denna förmåga hos svenska livsmedelsproducenter att se till att det finns mat och dryck även under svåra omständigheter beror framför allt på tre saker.

”Vi har gått igenom flera kriser de senaste fem åren, men det har aldrig varit brist på mat. Företagen är väldigt flexibla och har ställt om olika delar av sina verksamheter när det behövts, och därigenom klarat att fortsätta leverera.”

Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer, Arla Foods Sverige

1 Företagen har visat förmåga att ställa om

Företagens förmåga att i en ny verklighet snabbt ställa om och anpassa produktion, inköp och leveranser har varit en bidragande orsak till att de senaste årens kriser inte märkts på svenskarnas tallrikar. Under pandemin och krigsutbrottet i Ukraina resulterade avbrott och störningar i de globala leverantörskedjorna bland annat i att många svenska livsmedelsföretag flyttade hem eller utökade sin lagerhållning, upphandlade varor från fler och alternativa leverantörer eller investerade i egen gasol- och elproduktion.

Ett exempel på det är det svenska bageriföretaget Pågen som under 2022, i likhet med stora delar av svensk industri, levde med hotet om gasbrist. Pågen tog snabbt beslut om att göra omfattande investeringar i egna gasolanläggningar.

”För att säkra att våra svenska kunder fortsatt kan få bröd på bordet togs beslut om att investera i anläggningar som ger redundans och säkrar driften i våra bagerier. Att ha möjlighet att göra den sortens omställning ställer höga krav på enskilda företag eftersom inga investeringsstöd ges. Företagen får i dag stå för kostnaderna och riskerna.”

Helene Fager, inköpschef, Pågen

För företag som inte är beroende av avgörande insatsvaror från andraländer kunde verksamheten fortsätta någorlunda normalt trots att kriser pågick i omvärlden. Sedan 2012 äger Polarbröd egna vindkraftverk och producerar lika mycket energi som de konsumerar. Ett beslut som togs ur ett hållbarhetsperspektiv som också gav utdelning när höga elkostnader förändrade förutsättningarna för många livsmedelsproducenter. Även om Polarbröd inte drabbades lika hårt som många andra företag av omvärldskriser, genomgick de i stället en ännu värre kris – nämligen branden som totalförstörde deras bageri i Älvsbyn i augusti 2020.

”Det handlade om överlevnad för Polarbröd som företag. Vi behövde agera direkt och ta kontakt med alla våra samarbetspartners, kunder, konkurrenter och självklart sätta upp krishantering för våra medarbetare. Innan branden hunnit slockna hade en lång rad medarbetare frivilligt anmält sig för att börja arbeta på vårt andra bageri i Bredbyn. Vi fixade boende och medarbetarna veckopendlade i bilar och minibussar. På så sätt ökade vi snabbt produktionskapaciteten i Bredbyn parallellt med återuppbyggnaden av fabriken i Älvsbyn som gick i rekordfart.”

Anders E Johansson, vd, Polarbröd

Ett annat företag som genomfört en stor omställning är Löfbergs. När pandemin drabbade handelsvägarna mellan primärproduktionen av kaffebönor i Afrika och Sydamerika och rosteriet i Karlstad byggde de ut sina lager i Europa.

”Vi har ställt om och sett över hela vår riskhantering, leverantörskedja och lagerhållning. Efter pandemin flyttade vi en fjärdedel av vårt lager från Afrika och Sydamerika till Europa för att vid behov själva kunna hämta råvara med lastbilar och på så sätt hålla i gång produktionen i Karlstad, där vi också har utökat vårt produktionslager.”

Anders Fredriksson, vd, Löfbergs

Företag använder lagerhållning för att bygga resiliens vid tillfälliga avbrott och det är inte något som långsiktigt minskar deras beroende av leveranser från omvärlden. För att bygga motståndskraft i leverantörskedjorna har företag med stort importberoende lagt om sina inköpsstrategier och diversifierat sina leverantörskedjor – alltså börjat köpa varor från flera leverantörer på flera marknader i flera delar av världen.

Lärdomar från Ukraina

Ukraina kallas ofta för Europas kornbod och har bland de bördigaste jordmånarna i världen. Jordbruket är en av landets viktigaste branscher, och man är en av världens största exportörer av spannmål och solrosolja. När Ryssland inledde sin invasion i februari 2022 lyckades de inte slå ut Ukrainas livsmedelsförsörjning – och efter några månaders krig kunde den ukrainska exporten till omvärlden återupptas.

I juli 2024 släppte MSB rapporten Erfarenheter från Ukraina. I rapporten redogör myndigheten för hur Ukraina lyckats upprätthålla sina viktigaste samhällsfunktioner under krigets första år, nedan sammanfattat i tre övergripande punkter.

Stark inhemsk produktion

I MSB:s rapport framgår att upprätthållandet av en stor inhemsk produktion varit avgörande för livsmedelsförsörjningen, och att landet trots storskaligt krig kunnat förlita sig på lokal produktion för att säkerställa att mat och dryck nått fram till befolkningen. Det framgår även att landets decentraliserade produktion har försvårat för Ryssland att slå ut landets livsmedelsförsörjning.

Internationellt samarbete

Ytterligare en lärdom från Ukraina är vikten av internationellt samarbete. Genom samordning med grannländer och internationella organisationer, till exempel EU:s civilskyddsmekanism, kunde Ukraina effektivisera sin import och export av livsmedel. Denna samverkan säkerställde att livsmedelsförsörjningen kunde upprätthållas trots enorma logistiska utmaningar. Genom våra medlemskap i både Nato och EU står Sverige därmed väl rustat om en liknande situation skulle uppstå här.

Stark hemberedskap hos civilbefolkningen

Civilbefolkningens hemberedskap var en viktig komponent i den nationella beredskapen och hanteringen av krigsutbrottet. Många ukrainare hade förberett sig med egna lager av mat och vatten, vilket visade sig vara avgörande i en situation där tillgången till förnödenheter under en period var begränsad. Individuell beredskap kompletterade näringslivets, statens och det internationella samfundets insatser och bidrog till att bygga motståndskraft hos befolkningen.

2 Myndigheter har visat flexibilitet och handlingskraft

När kriser drabbat Sverige har samarbetet mellan näringsliv och myndigheter intensifierats, något som underlättat för företagen att upprätthålla produktion och distribution. Att tillfälligtvis kunna avstå från regelverkens striktaste tolkning och rent praktiskt utelämna eller byta ut ingredienser möjliggjorde fortsatt produktion under pandemin och efter Rysslands anfall mot Ukraina. För The Absolut Group innebar den här flexibiliteten att man kunde lägga om produktionen från vodka till handsprit på sin anläggning i Åhus.

”Beredskap för kriser är enormt viktigt. Vi har lärt oss av de problem som har varit och har nu större beredskap och kunskap om hur vi ska rusta oss för nästa kris.”

**Paula Eriksson, kommunikationschef,
The Absolut Group**

Undantag och hjälp från myndigheter har inte bara givits när företag velat ställa om. 2023 var en stor del av den svenska livsmedelssektorn bara 50 mil från att drabbas av sitt värsta tänkbara krisscenario – nämligen en epizooti. Utbrottet av afrikansk svinpest i Västmanland hade med stor sannolikhet slagit ut stora delar av Scans och andra fläskproducenters verksamhet om det spridit sig till de södra delarna av landet. Jordbruksverket lyckades framgångsrikt bekämpa utbrottet och stoppa spridning genom att införa en 150 hektar stor så kallad smittad zon med omfattande restriktioner och lägga nära 15 000 timmar på sökinsatser.

”Samarbetet med enskilda myndigheter var utmärkt när krisberedskapen hos oss var som högst. Samarbetet med Jordbruksverket fungerar väldigt bra. De är lyhörda för hur vår verksamhet fungerar och agerar främjande i stället för kontrollerande, vilket är viktigt för att bygga beredskap inför och under kriser som till exempel en epizooti.”

Lars Appelqvist, vd, Scan Sverige

3 Livsmedelsindustrin absorberade kostnadsökningar

Som tidigare beskrivits är starka och lönsamma företag en förutsättning för god beredskap. Det är därför djupt bekymmersamt att livsmedelsindustrin enligt SCB under 2022 och 2023 haft en negativ lönsamhet, alltså går med förlust. Produktionen och leveranserna har inte varit hotade, men flera år med omfattande kriser har satt djupa spår både i livsmedelsproducenternas och konsumenternas plånböcker.

”Pågens DNA är att snabbt ställa om och anpassa oss till omvärlden. Under kriser har vi aldrig stoppat produktionen utan hanterat via alternativ sourcing och investeringar för att säkra driften i bagerierna. Men det kostar att ha flexibilitet och att snabbt anpassa sig. Kostnadsökningar blir en kris för företagen. När brödet blir dyrare minskar efterfrågan hos kunderna, vilket slår tillbaka på oss som producenter.”

Helene Fager, inköpschef, Pågen

Företagens kraftigt ökade kostnader för bland annat insatsvaror, energi, transporter, förpackningar och råvaror – i praktiken allt som krävs för att producera livsmedel – har lett till högre livsmedelspriser för konsumenterna. SCB:s lönsamhetsanalys visar att jämfört med övriga led i livsmedelskedjan har livsmedelsindustrin absorberat en oproportionerligt stor andel av de ökade kostnaderna.

Livsmedelsindustrin har alltså inte skickat vidare en stor del av de kostnadsökningar man drabbades av till dagligvaruhandeln. Detta har hållit tillbaka prisökningen för konsument, dock till priset av kraftigt försämrad lönsamhet för producenterna. För många livsmedelsföretag har den inflationsdrivna kostnadskrisen förvärrats av nödvändiga men dyrbara investeringar för att säkerställa fortsatt produktion, till exempel investeringar i egna gasolanläggningar och liknande.

”Det har varit företagets förmåga att lösa problemen som har gjort att kriserna knappt märkts. Att ha fler alternativ, mer alternativ sourcing, har gjort att vi kunnat ställa om relativt snabbt – men det här har drivit upp kostnadsbilden för företag och i slutändan även för slutkonsumenten.”

Lars Appelqvist, vd, Scan Sverige

Lärdomar från Finland

Trots den geografiska och kulturella närheten är skillnaden mellan Sveriges och Finlands livsmedelsberedskap stor. Med en lång historia av krig och konflikt med Ryssland genomsyrar kris- och krigsmedvetenheten än i dag det finska samhället. Som en följd av detta har Finland stor inhemsk livsmedelsproduktion och omfattande lagerhållning av spannmål, utsäde, gödsel och bränsle.

”I Finland har vi varit mer realistiska inför potentiella kriser än våra svenska grannar. Det har historiska förklaringar, men även för att vi vet att vi drabbas betydligt hårdare än Sverige vid störningar. Det beror delvis på att vi är ett mindre land, men framför allt för av att vi är beroende av att handeln på Östersjön fungerar”, säger Eero Alaluusua, krisberedskapsansvarig, Finnish Food and Drink Industries.

Den finska krigs- och krisberedskapen har en tydlig institutionell struktur. En organisation vid namn NESA, på svenska FBC eller Försörjningsberedskapscentralen, koordinerar beredskapsarbetet och stöder hela kedjan från producent till konsument. Någon motsvarighet finns inte i Sverige, där ansvaret för livsmedelsberedskapen är uppdelat på flera olika myndigheter.

Ryggraden i den finska civilberedskapen vilar på näringslivets normala strukturer och frivilliga beredskapsarbete. NESA samordnar hela livsmedelskedjan, upprätthåller lager och har ett nära samarbete med näringslivet. Genom att kombinera långsiktig planering med flexibilitet har Finland skapat en robust modell för beredskap, vilket gör landet väl förberett för att hantera både interna och externa störningar.

”I Finland har vi aldrig riktigt trott på att kalla kriget tog slut och vår beredskapsstrategi vilar på tre ben. Frivillig och marknadsbaserad privat beredskap, som man stöder med att undanröja hinder och göra att företag kan säkerställa leveranser och upprätthålla produktion även vid allvarliga rubbningar. Det sker exempelvis genom att förstärka den ömsesidiga insynen och samarbetet inom kedjan. Det andra benet handlar om att staten kan träda in om rubbningarna är så stora att marknaden inte fungerar. Det tredje benet är avtal, så som lagerhållning av spannmål, drivmedel och andra insatsvaror. Där står det offentliga för kostnaden och det privata för det praktiska”, säger Eero Alaluusua, krisberedskapsansvarig, Finnish Food and Drink Industries.

Kapitel 4

TRYGGARE TILLSAMMANS – ÖKAT SAMARBETE INOM EU OCH NORDEN

Det säkerhetspolitiska läget i Europa och i vårt närområde är det allvarligaste på flera decennier. I detta kapitel tittar vi närmare på hur samarbetet inom EU och med våra nordiska grannländer kan stärkas för att förbättra livsmedelsberedskapen och försörjningsförmågan.

Rysslands invasion av Ukraina i februari 2022 innebar ett seismiskt skifte av det säkerhetspolitiska läget i Europa. Trots att Ryssland redan 2014 hade tagit kontroll över Krim-halvön – olagligt och i strid med internationella konventioner – blev den fullskaliga invasionen av Ukraina ett brutalt uppvaknande för EU.

Efter maktskiftet i USA i januari 2025 har även det handelspolitiska läget mellan Europa och USA skakats om i grundvalarna. Ökad protektionism, med hot om handelshinder och tullar, riskerar att kraftigt försämra svenska och europeiska företags möjligheter att exportera till och importera från USA.

I detta nya läge är sammanhållningen och samarbetet inom EU och Norden viktigare än någonsin. Genom att knyta oss närmare varandra ökar vi vår gemensamma säkerhet och beredskap för kriser och krig. Detta gäller inte minst inom livsmedelsproduktion och livsmedelsberedskap.

En viktig lärdom från Ukraina är vikten av internationellt samarbete. Genom solidaritetskorridorer, avskaffade tullar och kvoter och finansiellt stöd bidrog EU till att få i gång och effektivisera Ukrainas import och export av livsmedel kort efter Rysslands invasion. Trots enorma logistiska utmaningar har den ukrainska livsmedelsförsörjningen kunnat upprätthållas sedan dess, mycket tack vare internationellt samarbete. Det finns gott om mat och dryck även i närheten av krigsfronten.

EU är en central aktör för svensk och europeisk livsmedelsförsörjning, både i fred och i kris. Sammanhållningen prövades under Covid-19-pandemin, och några av samarbetets grundläggande frihandelsprinciper utmanades när enskilda medlemsländer beslagtogs privata företags lager med skyddsmaterial som var avsedda för export till andra EU-länder. Detta var dock undantag – på det stora hela fortsatte handeln obehindrat och de få bristsituationer som uppstod löstes snabbt. Det berodde dels på att EU-kommissionen ingrep och förklarade för dessa länder att företag inte kan hindras att handla på den inre marknaden, dels för att beslutet att prioritera livsmedel vid gränsövergångarna genom gröna korridorer underlättade livsmedelstransporter.

En välfungerande inre marknad i fredstid är grunden för en välfungerande livsmedelsförsörjning i kristid. Sverige bör därför vara drivande i arbetet med att förstärka EU:s inre marknad och motverka protektionistiska och handelshindrande tendenser. Sverige bör även verka för att EU underlättar för livsmedelsproduktion, till exempel genom att minska regelbördan för företagen i livsmedelskedjan.

Samarbetet på nordisk nivå – med våra närmaste grannar – är också avgörande i ett livsmedelsberedskapsperspektiv. De nordiska och nordisk-baltiska informella samarbetena är i dag viktiga plattformar för att stärka den regionala utrikes- och säkerhetspolitiska dialogen, stödja Ukraina och värna den regelbaserade världsordningen.

Det nordiska samarbetet har i många år gått på sparlåga, och inte sällan fokuserat på fel saker. Så sent som 2024 presenterade Nordiska ministerrådet förslag som i praktiken hade minskat livsmedelsproduktionen och försämrat den nordiska livsmedelsberedskapen. Nordiska ministerrådet bör få i uppdrag att verka för att öka livsmedelsproduktionen i Norden, inklusive hur livsmedel ska transporteras mellan länderna.

En helt avgörande aspekt av det europeiska och nordiska samarbetet är transporter och infrastruktur. Oavsett hur mycket livsmedel vi kan producera så måste de också transporteras och distribueras. Detta gäller såklart även rå- och insatsvaror, förpackningsmaterial, gödsel, drivmedel och andra kritiska komponenter för livsmedelsproduktion. Handelsvägarna in och ut från Sverige bör förstärkas och utökas för att underlätta handel och transporter mellan oss och våra nordiska och europeiska grannländer.

FRUKTODLARN.A.SE

Kapitel 5

SJU SVÅRA ÅR: LÄRDOMAR FRÅN TIDIGARE KRISER

I det här kapitlet undersöker vi vad svenska livsmedelsföretag har lärt sig av de senaste årens kriser. Med färsk erfarenhet av krishantering har företagen dragit ett antal viktiga lärdomar och vidtagit åtgärder som förstärker såväl deras egen som landets krisberedskap.

Lärdom 1: Investeringar i diversifierade leverantörskedjor minskar sårbarhet

Leverantörskedjor kan försvagas och i värsta fall brytas, något som blev påtagligt under pandemin och efter krigsutbrottet i Ukraina. Avlägsna händelser eller störningar får ringar på vattnet och sprider sig snabbt över världen, vilket får stor påverkan även på den svenska livsmedelsindustrin.

”Inget företag är oberoende av handel med resten av världen. Att förstå och hantera sårbarheter i systemen är kritiskt, och företagen har blivit mer medvetna om vikten av att diversifiera sina leverantörskedjor. Vartenda företag funderar på hur man kan diversifiera, både internationellt och nationellt, med flera olika leverantörer för att minimera risken för avbrott.”

**Johan Sjöberg, säkerhetspolitisk expert,
Svenskt Näringsliv**

Så hur har den här förändringen tagit sig uttryck? I den svenska livsmedelsindustrin är multipla leverantörer från olika regioner regel snarare än undantag. Svenska företag var redan innan kriserna medvetna om riskerna med alltför koncentrerade leverantörskedjor, men under de senaste åren har investeringarna i syfte att diversifiera kedjorna ökat. Företagen följer den geopolitiska utvecklingen runtom i världen och omdirigerar transporter eller skalar upp och ner inköp med avsevärt större riskmedvetenhet än för bara ett antal år sedan.

”Det blev ett uppvaknande när kriget bröt ut 2022. Det fick oss att inse sårbarheten med att bara ha en leverantör för vissa insatsvaror. Det handlar om att ha multipla lösningar – en huvudleverantör men också ha en backup där du snabbt kan skala upp inköp i en krissituation.”

Anders Högberg, utvecklings- och partnerskapsansvarig, Orkla Foods Sverige

”Vi måste se en större bild när vi köper in råvaror. Efter pandemin och krigsutbrottet i Ukraina tar vi ännu större hänsyn till att diversifiera och använda fler leverantörer eller till och med köpa hem större volymer. Detta är avgörande för att minska riskerna i kedjan, så att vi kan säkra vår produktion.”

Ola Larsson, ansvarig verksamhetsutveckling, Dafgårds

Från vodka till handsprit

När Covid-19-pandemin slog till identifierade The Absolut Group snabbt en möjlighet att bidra till samhället genom att producera etanol för handsprit till offentlig sjukvård. I pandemins början var bristen på handsprit akut. Sjukvårdspersonal och ambulansförare saknade desinfektionsmedel. The Absolut Group insåg snabbt att de kunde ställa om sin produktion från vodka till etanol för handsprit. "Vi lyckades ställa om på en vecka", säger Paula Eriksson, kommunikationschef på The Absolut Group, något som visar på företagets förmåga till anpassning och snabbt agerande under press.

En av de största utmaningarna var att nå ut till myndigheterna. Det var initialt svårt att få deras erbjudande om hjälp att tas på allvar. Produktionsdirektören kontaktade MSB men fick till en början inget gensvar. Inte heller från Socialstyrelsen. I stället använde The Absolut Group sina sociala medier för att få uppmärksamhet, vilket ledde till att politiker och media snabbt tog kontakt.

Utöver kommunikationsutmaningarna stötte The Absolut Group på tekniska hinder, som att få dispens för att använda livsmedelsetanol i handsprit utan att behöva betala de vanliga alkoholskatterna samt att få tillstånd för tillverkare av handsprit att använda etanolen trots brist på vissa denatureringsmedel. Tack vare intensiva förhandlingar och hjälp från kemikaliebranschen, lyckades företaget säkra de nödvändiga dispenserna, vilket underlättade processen. "Vi hade redan bra kontakter med lokala myndigheter, utmaningen låg på nationell nivå", säger Paula Eriksson.

Inom en vecka hade The Absolut Group lyckats leverera den första lasten etanol till en fabrik i Danmark för vidare behandling. Deras insats visade inte bara på företagets flexibilitet, utan också vikten av samarbete och att kunna agera snabbt i krisituationer. "Det var vår snabbhet och vilja att agera som gjorde skillnaden", säger Paula Eriksson.

Lärdom 2: Strategisk lagerhållning ökar krisberedskapen

För att svensk livsmedelsförsörjning ska fungera i händelse av kris krävs att leveranser fortsätter att anlända och att vägarna hålls öppna. Detta inte enbart för att trygga svensk matimport utan även för att den svenska livsmedelskedjan är beroende av insatsvaror från andra länder, som gödsel och bränsle. Även om storskalig lagerhållning av livsmedel är praktiskt svårt och ineffektivt ur ett beredskapsperspektiv, så är strategisk lagerhållning av kritiska insatsvaror inte det.

I dag är svensk livsmedelsproduktion helt importberoende av två avgörande insatsvaror: drivmedel och mineralgödsel. Sverige och Danmark är de enda länderna i EU som saknar inhemsk mineralgödselproduktion, och till skillnad från Danmark, som har större fläskproduktion, har Sverige även en begränsad produktion av naturlig gödsel.

”I väntan på att inhemsk produktion av gödsel kommer i gång ser vi gärna att lantbruksföretagen i stor utsträckning har de här insatsvarorna hemma, helt enkelt för att öka sin redundans. Detta kan inte finansieras av marknaden.”

Patrik Myrelid, strategichef, Lantmännen

I dag importerar Sverige hela 850 000 ton mineralgödsel per år. Lantmännen är en av flera aktörer bakom initiativet Power2Earth, som planerar att påbörja produktion av fossilfri mineralgödsel i Luleå 2028. Vid full kapacitet strävar initiativet efter att producera över en miljon ton gödsel per år, vilket innebär att Sverige istället kan bli en exportör av gödsel i framtiden.

Som en konsekvens av de senaste årens kriser har många företag i livsmedelsindustrin på eget initiativ byggt upp säkerhetslager med för dem kritiska produkter. Något som kommer med kostnader och ökad kapitalbindning, men som anses nödvändigt för att säkerställa fortsatta leveranser även i händelse av kris.

Det är positivt att många företag nu bygger upp egna lager av kritiska insatsvaror för att kunna klara av kortare störningar och tillfälliga avbrott i leverantörskedjan. Men som tidigare har påpekats ligger ansvaret för den svenska beredskapen inte på företagen utan på det offentliga. Uppbyggnaden av nationella, strategiska omsättningslager av till exempel drivmedel, spannmål och mineralgödsel är avgörande för Sveriges livsmedelsberedskap. Ansvaret för detta, inklusive finansiering, faller ytterst på staten.

”Spendrups har säkerhetslager för olika insatsvaror beroende på hur känsliga de är för vår värdekedja.”

Mattias Lindgren, strategidirektör, Spendrups

Lärdom 3: Förstärkt och frekvent kommunikation ger bättre krishantering

Efter de senaste årens kriser har många företag nya system och protokoll på plats för att hantera oväntade händelser. Och inom företagen har den interna kommunikationen förstärkts för att skapa motståndskraft. För företag som handlar råvaror direkt av lantbruket innebär detta upprättande av direktkommunikation mellan gårdar, förädlingsanläggningar och fabriker och huvudkontor för snabba lägesrapporter och smidigt samarbete vid störningar.

”Den torra sommaren 2018 har lärt oss att vi måste vara förberedda och ha inställningen att nya och tidigare ’omöjliga’ utmaningar kan uppstå. För att möta denna nya verklighet tränar vi att på olika sätt simulera olika krisscenarier och hur vi hanterar dem, så vi kan reagera effektivt om något inträffar.”

Patrik Myrelid, strategichef, Lantmännen

”Pandemin, kriget i Ukraina och torkan 2018 skapade långvariga effekter i värdekedjan. Vid pandemin och nu genom kriget märker vi hur mycket vi lärt oss från 2018 och framåt, om informationsvägar och behovet att snabbt kunna hålla varandra uppdaterade.”

**Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer,
Arla Foods Sverige**

Lärdom 4: Tydliga ansvarsroller och flexibla regler ökar handlingskraft och resurseffektivitet

Effektivt samarbete mellan företag och myndigheter har varit en viktig faktor för att hantera tidigare kriser. I detta är vikten av en rollfördelning mellan näringsliv och det offentliga en central lärdom, för att företagen ska ges möjlighet att fokusera sina resurser och sin kompetens där de behövs som mest under en kris.

”Från Pågens sida finns en stor vilja att ställa upp i kristider, både från ägare, ledning och anställda. Men vi är helt beroende av en större nationell beredskapsplan och där har vi i dagsläget ingen insyn. Får vi tydlighet och tydliga direktiv så kommer vi förhålla oss till det.”

Helena Havglim, kvalitets- och miljöchef, Pågen

”Under krisen med afrikansk svinpest, särskilt under dess mest intensiva skede, arbetade vi mer integrerat med politiker och myndigheter för att säkerställa att hanteringen sker gemensamt.”

Lars Appelqvist, vd, Scan Sverige

I en krissituation krävs att regelverk kan justeras snabbt utifrån skiftande förutsättningar, vilket kräver en flexibel inställning från myndigheterna – något som varit en framgångsfaktor vid hanteringen av tidigare kriser. Även om det ibland tagit tid.

Många livsmedelsföretag vittnar om att myndigheterna under kriserna visat flexibilitet och agerat mer främjande, men man konstaterar också att den inställningen har varit kortvarig.

”Vår erfarenhet är att myndigheter skulle behöva en bättre intern process för när och hur enskilda tjänstemän ska övergå från kontroll och efterlevnad till problemlösning – för allas skull. Det tar alldeles för lång tid att komma dit.”

**Paula Eriksson, kommunikationschef,
The Absolut Group**

Lärdom 5: Investeringar i klimat-anpassning tryggar framtidens livsmedelsproduktion

Klimatförändringarna innebär en stor utmaning för svensk livsmedelsproduktion, både i form av tillfälliga perioder av extremväder och långsiktiga förändringar som påverkar grunderna för jordbruk och djurhållning. För att möta utmaningarna har flera företag börjat investera i olika former av klimatanpassning, bland annat genom att utveckla grödor som är mer motståndskraftiga mot extrema väderförhållanden och gör att vi kan fortsätta odla olika spannmål på svenska jordbruk. En annan avgörande men kostsam åtgärd är investeringar i vattenhushållning i form av dränering och bevattning. Klimatanpassning är avgörande för att säkerställa en stabil och hållbar produktion långsiktigt.

”Vi har haft samarbete med bland annat SLU i Umeå, som har försöksgårdar för att testa andra grödor. Dessutom har haft vi ett utbyte med Washington State University, som testar odling av alternativa grödor som ska klara klimatförändringarna bättre. Universitetet ligger i samma klimatzon som Älvsbyn och har därför liknande förutsättningar.”

Anders E Johansson, vd, Polarbröd

För att hantera framtida utmaningar pågår även flera projekt för effektivare vattenanvändning. Genom att optimera vattenresurserna kan företag säkerställa att produktionen fortsätter utan avbrott, vilket är kritiskt framför allt i regioner med förhöjd risk att drabbas av torka eller översvämningar.

Kaffelager i Europa

Löfbergs har mot bakgrund av de senaste årens kriser, genomfört en strategisk förändring i sin logistikhantering för att stärka sin motståndskraft mot störningar i globala leveranskedjor. I kölvattnet av pandemin och andra globala kriser har företaget upprättat lager i Europa, för att möjliggöra snabbare och mer flexibel råvaruleverans inom Europa.

Under pandemin och kriget i Ukraina ställdes Löfbergs inför betydande utmaningar. Globala containerflöden, kritiska för företagets import av grönt kaffe, visade sig sårbara för störningar. Företaget omvärderade sin riskhantering och sina leveransstrategier. Genom att diversifiera sina leveranskedjor och öka lagerhållningen har Löfbergs kunnat säkra både det fysiska och finansiella flödet av varor.

Med egna råvarulager i Europa har Löfbergs minskat sitt beroende av sjötransporter och containertillgång. Detta ger företaget en fördel i situationer där sjötransporter kan vara opålitliga. Dessutom har företaget ökat sina produktionslager i Karlstad för att ytterligare stärka sin beredskap. Men de här satsningarna har lett till betydligt ökade kostnader för den värmländska kaffeproducenten. Därför vill Anders Fredriksson, vd på Löfbergs, se politiska åtgärder som underlättar för företagen att kunna investera i beredskap. "För att hantera de utmaningar som kapitalbindning medför, måste vi skapa incitament och samarbeta för att säkerställa att livsmedelsberedskapen är både hållbar och effektiv."

Kapitel 6

DUKAT FÖR KRIS: HINDER FÖR FÖRBÄTTRAD BEREDSKAP

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

LYXLASAGNE

305

1

I det här kapitlet tittar vi närmre på de hinder som står i vägen för en stärkt livsmedelsberedskap. Det handlar både om utmaningar i företagets verksamheter och om försvårande processer, regler och byråkrati. Att förstå vilka hinder som finns är grundläggande för att både företagen och det offentliga ska kunna arbeta för en stärkt livsmedelsberedskap.

Grundläggande förutsättningar

Efter flera år där globala, regionala och lokala kriser avlöst varandra har svenska livsmedelsföretag dragit många lärdomar och genomfört förändringar. I regel anser företagen i den svenska livsmedelsindustrin att den egna beredskapen fungerat väl. Men det finns en tydlig gräns där näringslivets ansvar för beredskapen upphör och den offentliga sektorn måste ta vid. Företagens insatser kan inte och ska inte ersätta statens, kommunernas och myndigheternas ansvar för Sveriges motståndsförmåga och krisberedskap.

Svenska livsmedelsföretag kan diversifiera sina leverantörskedjor, lagerhålla kritiska insatsvaror och bygga motståndskraft i de egna organisationerna. Men om transportinfrastrukturen, vattenförsörjningen eller elproduktionen försämras eller kollapsar kommer både produktion och distribution att upphöra. Om Pågen står utan el kan de inte längre baka bröd. Om Göteborgs hamn och Öresundsbron blir obrukbara får inte Löfbergs tillgång till kaffeböner att rosta. Om vattentillförseln avstannar kan inte Lantmännen producera mjöl. Och om vägarna till slakterierna i Linköping, Kalmar och Hörby blir obrukbara kan inte Scan Sverige leverera korv, skinka eller köttbullar.

Risken att något av ovan nämnda scenarier ska inträffa är liten, och än mindre att de ska inträffa samtidigt och koordinerat. Däremot behöver de grundläggande förutsättningarna, i synnerhet infrastruktur, drivmedel, vattenförsörjning, mineralgödsel och elproduktion, finnas på plats. Från företagets sida finns rutiner för att hantera många komplexa och osannolika händelser, men ingen kedja är starkare än sin svagaste länk.

De svagaste länkarna i kedjan

Antalet leveransvägar till Sverige

För livsmedel är vägarna in i Sverige begränsade. En majoritet av de importerade livsmedlen och insatsvarorna levereras sjövägen, där Göteborgs och Trelleborgs hamnar är störst och strategiskt bäst belägna för att ta emot varor från Europa och övriga världen. För vägtransporterna är Öresundsbron den enskilt största porten för de varor som anländer landvägen.

Precis som företagen behöver en bred bas av leverantörer, behöver Sverige flera alternativa leveransvägar in i landet. Alla alternativa vägar behöver inte användas under normala förhållanden, men bör finnas tillgängliga för att säkra flexibilitet och motståndskraft vid behov.

”Vi behöver rusta upp vägar, järnvägar och annan infrastruktur in i Sverige och sprida riskerna som kan drabba importen. Infrastruktursatsningar hjälper till, som fler förbindelser till Danmark och att öppna möjligheten att ta in varor via gränsen till Norge. Att även öppna upp möjligheten för fler luftburna transporter är viktigt för att bygga resiliens. Ju fler transportvägar som finns, desto svårare blir det att slå ut alla samtidigt.”

**Per Altenberg, expert på handelsfrågor,
Kommerskollegium**

Beroendet av kritiska insatsvaror

Sverige är ett handelsberoende land i en geografiskt avlägsen del av Europa och världen. För att producera livsmedel på svensk mark krävs tekniska komponenter, drivmedel och mineralgödsel varav en stor del produceras utomlands. I ett allvarligt krisläge finns risken att länder och utländska företag, trots vanligtvis goda handelsrelationer och robusta avtal, väljer att inte upprätthålla sina förpliktelser.

En nyckel för att upprätthålla handelsrelationer även i tider av brist eller kris är ömsesidigt beroende och att nå en god handelsbalans, där Sverige importerar de varor vi är beroende av och inte producerar själva, och exporterar det vi är bra på att producera och som andra länder efterfrågar. Det ömsesidiga beroendet mellan företag och länder är avgörande för att handel och utbyte ska fortsätta även under en kris där delar eller hela samhället påverkas.

Fåtal fabriker och lager

Konkurrensen inom svensk livsmedelsproduktion är stenhård. Drygt 4 000 svenska producenter tävlar med cirka 300 000 europeiska producenter om att få plats på hyllorna hos de tre största svenska dagligvaruaktörerna. Den extrema konkurrensen – i kombination med höga produktionskostnader – innebär att producenterna måste vidta alla åtgärder de kan för att effektivisera produktionen. Detta har lett till att många svenska livsmedelsproducenter har koncentrerat sin verksamhet till ett fåtal centrala lager och förädlingsanläggningar, vilket skapar en sårbarhet vid störningar som strömavbrott, it-attacker eller annan allvarlig infrastrukturpåverkan. Om en större anläggning drabbas av problem kan det i värsta fall snabbt leda till brist på livsmedel i butikerna.

I Sverige är tillverkningen av vissa produkter, som jäst och socker, starkt koncentrerad. Jästbolaget AB är den enda jästproducenten, och Nordic Sugar AB är den enda sockerproducenten. Eventuella problem i deras anläggningar eller leverantörskedjor skulle kunna störa försörjningskedjorna där jäst och socker ingår. För att förbättra beredskapen och minska sårbarheten krävs att fler producenter etablerar sig, vilket skulle öka konkurrensen, diversifiera produktionen och stärka livsmedelsberedskapen.

Om vi vill ha fler producenter och ökad livsmedelsproduktion måste det bli enklare och billigare att producera livsmedel i Sverige. I dag är det helt enkelt inte ekonomiskt rationellt att starta ny produktion av jäst eller socker i Sverige, vilket är ett betydande problem ur ett beredskapsperspektiv. Detta ska dock inte tolkas som att Sverige av beredskapsskäl borde satsa på småskalig produktion. Huvuddelen av de svenska livsmedelsproducenterna är redan i dag småföretag, med 1-15 anställda. De mindre företagen är en oundgänglig del av den svenska livsmedelsproduktionens ekosystem, och de tillhandahåller ett brett utbud av högkvalitativa produkter. Men småskalig produktion – hur utbredd den än är – kan inte ersätta effektiviteten, kapaciteten och flexibiliteten i storskalig produktion. Svensk livsmedelsproduktion och svensk livsmedelsberedskap behöver fler stora företag, inte färre.

Decentralisering av lager och förädlingsanläggningar kan minska risken för stora avbrott och förbättra motståndskraften i livsmedelskedjan. Genom att sprida ut produktionen och lagringen minskar beroendet av enskilda anläggningar. Detta skulle inte bara minska sårbarheten vid tekniska fel eller attacker, utan också förbättra möjligheten att snabbt anpassa sig till förändringar i efterfrågan eller andra marknadsförhållanden. Men även detta kräver investeringar av företagen, något som i sin tur kräver att de är lönsamma och har tillräcklig efterfrågan för att investera i tillväxt.

”Det finns risker med att ha väldigt centraliserade lager och centraliserade slakterier. Vi har en beredskap i organisationen och en krishanteringsfunktion som gör att vi ganska snabbt kan få organisationen att styra om slakten om det skulle behövas. Men det är tack vare att vi inte har allt centralt på en plats.”

Lars Appelqvist, vd, Scan Sverige

Just in time-principen

Just in time-principen minskar företagens lagerkostnader och ökar effektiviteten genom att varor och material levereras precis när de behövs i produktionsprocessen. Principen erbjuder ekonomiska fördelar under normala förhållanden, men om ett avbrott inträffar någonstans längs kedjan blir dess svagheter uppenbara.

Just in time-principen är inte detsamma som att helt sakna säkerhetsmarginaler. Den innebär dock att vid ett abrupt avbrott i leveranser har företagen endast marginaler för att klara några dagar eller upp till en veckas produktion.

”På Löfbergs är vi beroende av att hela den globala containerfrakten fungerar. Så fort det skakar på fel ställe, exempelvis när det varnades för hamnstrejk i Baltimore, så kan det få stora effekter för oss. Och skakar det på flera viktiga ställen samtidigt, som under pandemin när det var lockdowns i hamnarna i Shanghai, på amerikanska västkusten och i Brasilien, då står flödet helt still och då tappade vi 3 000 ton kaffeböner på tre månader.”

Anders Fredriksson, vd, Löfbergs

Kritiska insatsvaror kan få stor påverkan vid brist. Ett exempel är bristen på etiketter som orsakades av leveransstörningar till följd av pandemin och långvarig strejk hos en finsk etikettpapperstillverkare under 2022. Trots uppenbara svagheter finns inga alternativ som – utifrån företagets ekonomiska förutsättningar – är bättre än just in time-principen när det gäller livsmedelsproduktion.

”Under 2022 fick vi snabbt bevis på att en etikett får stor påverkan vid brist. Etiketten är kritisk för att kunna trycka bakdagen. Efter det har vi sett över alla våra kritiska insatsvaror för att säkra sourcing och lagerhållning av dessa”

Helene Fager, inköpschef, Pågen

”Jag gillar inte beskrivningen av att allt skulle vara just in-time, ganska mycket av det vi behöver finns en del lagerhållning av i dag. Men vissa saker är skrymmande, förpackningar till exempel, där man inte kan ha jättestora lager.”

**Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer,
Arla Foods Sverige**

Avsaknaden av alternativa leverantörer av vissa varor

Livsmedel och ingredienser som bananer, kaffe, kakao och tobak kan och bör av klimat- och kostnadsmässiga skäl inte odlas i stor skala på våra breddgrader, varken på friland eller i växthus. Därtill finns det livsmedel som vi tidigare haft stor produktion av, som fisk, där mänsklig aktivitet och minskad lönsamhet förändrat den inhemska produktionen. Slutligen finns det tekniska specialkomponenter, till exempel halvledare och mikrochip, som i teorin skulle kunna tillverkas i Sverige eller Europa, men som skulle kräva enorma investeringar och att helt nya industrier etableras på en redan extremt konkurrensutsatt marknad.

”De flesta kedjor hänger ihop och i vissa kedjor finns få alternativa kanaler att använda sig av. Vissa specifika insatsvaror tillverkas bara i ett visst område i världen och är i princip omöjliga att diversifiera.”

**Svenolof Karlsson, senior rådgivare hälsa och säkerhet,
AAK Sweden, Karlshamn**

Ett tydligt exempel på detta, från en annan bransch, är bristen på halvledare som uppstod under pandemin och den stora påverkan detta fick på i förstahand bil- och elektroniksektorerna. Den inledande orsaken till bristen var en minskad efterfrågan på bilar, vilket ledde till att många tillverkare avbeställde stora ordrar. Det fick Taiwan, som är världens största tillverkare av halvledare, att kraftigt minska och ställa om sin produktion.

När pandemin gick mot sitt slut och efterfrågan snabbt ökade igen på hemelektronik, bilar och andra fordon tog det lång tid för halvledarproducenterna att ställa om och möta den kraftigt ökade efterfrågan. Liknande situationer skulle kunna drabba livsmedelsindustrin som är beroende av teknik från Asien, kaffe från Afrika och Sydamerika, och fisk från Norge.

”Norge är extremt viktigt för Sverige och för vår försörjning av sjömat. Dras Nordeuropa in i en allvarlig kris som påverkar det norska beståndet tar lax och annan fisk snabbt slut i Sverige, Europa och andra delar av världen.”

Jörgen Bergqvist, vd Korshags

Denna svaghet i livsmedelskedjan är en av de svåraste att bygga motståndskraft mot. Lagerhållning av dessa specifika produkter är möjligt i teorin, men i praktiken skulle det inte fungera. Teknik blir snabbt föråldrad, och lagren riskerar snabbt bli oanvändbara i takt med nya tekniska skiften. För näringslivets del är svaret enkelt: ökad inhemsk produktion.

”Om den norska fisken slutar levereras skulle vi kunna importera andra fiskarter från andra delar av världen, men Norge är den enskilt största producenten av alla våra vanliga matfiskar i dag. Vi skulle kunna flyga in små mängder lax från Chile, men den importen skulle inte komma i närheten av att fylla den efterfrågan som finns i dagsläget. Den bästa lösningen vi ser för att bygga beredskap är att öka den inhemska produktionen, både genom att sillen från våra hav hamnar i butikerna i stället för hos fiskmjölsproducenter, och att vi satsar på storskalig odling av fisk på land. Men det kräver mark, energi och stora investeringar.”

Jörgen Bergqvist, vd Korshags

Byråkratiska hinder för svensk livsmedelsberedskap

Ineffektiva tullprocesser

I en värld där snabbhet är avgörande kan tidskrävande tull- och handelsprocedurer bli en bromskloss för livsmedelsförsörjningen. Under tidigare kriser har svenska livsmedelsföretag visat en imponerande förmåga att snabbt ställa om för att säkerställa stabila flöden. Men denna förmåga hämmas ofta av komplexa och långsamma tullprocesser. Genom att decentralisera och förenkla dessa procedurer kan varor röra sig snabbare över gränserna, vilket är kritiskt för att upprätthålla en stabil livsmedelsförsörjning.

”Vi har sett att de regler vi arbetar under inte alltid är flexibla nog för att hantera de snabba förändringar som en kris kan medföra. Det är viktigt att näringsliv och det offentliga tillsammans hittar sätt att arbeta runt dessa hinder för att snabbt kunna ställa om produktionen.”

Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer, Arla Foods Sverige

Avsaknad av formella avtal

Bristen på formella avtal mellan livsmedelsindustrin och myndigheter skapar osäkerhet kring rollfördelning och ersättning, vilket riskerar att fördröja och försvåra effektiva krisinsatser. Samtliga företag som medverkat i den här rapporten har uppgett att det är otydligt vad som förväntas av dem och att de efterlyser tydliga avtal som klargör ansvar och roller under kriser. Sådana avtal skulle inte bara underlätta snabbare och mer koordinerade insatser, utan också säkerställa att företagen får ersättning för att upprätthålla beredskap.

”Jag tycker att förslaget som Livsmedelsverket arbetat ut, om att man ska teckna avtal på frivillig basis med aktörer inom olika tjänster, är en bra väg framåt. Men det är bråttom att få avtalen på plats.”

Paul Robertsson, vd, Hushållningssällskapet KKB

Bristande myndighetssamordning

Sverige saknar ett strukturerat myndighetsnätverk för krisberedskap, vilket leder till bristande samordning och fördröjningar i krisresponsen. Detta till skillnad från exempelvis Finland, som har etablerat ett nätverk med ett tydligt arbetssätt mellan myndigheter och företag för att säkerställa en gemensam krisrespons. Ett sådant nätverk skulle kunna förbättra kommunikationen och koordineringen mellan olika aktörer, vilket är grundläggande för en effektiv krishantering. I dag är det svårt för svenska företag att ens veta vilken myndighet de ska ha kontakt med gällande vissa kritiska beredskapsfrågor.

”För att vi ska kunna ha effektiva och snabba processer vid en kris behöver det vara enklare att få tydliga och vägvisande svar. Det borde finnas en one-stop-shop för att få kontakt med rätt myndigheter vid en krissituation.”

Paula Eriksson, kommunikationschef, The Absolut Group

Regelkrångel

Regelkrångel och byråkrati kan skapa betydande ineffektivitet när företag snabbt måste ställa om i händelse av kris. Då uppstår akuta behov av att kunna anpassa eller kringgå vissa regler för att agera effektivt. Byråkratiska hinder kan leda till fördröjningar, särskilt när det handlar om att snabbt justera produktionen vid störningar i leverantörskedjan.

Regeringen har tillsatt ett Förenklingsråd för att minska företagens regelbörda och administrativa kostnader, vilket kan vara ett steg i rätt riktning för att förbättra situationen.

”Det finns en tendens att regler och byråkrati skapar hinder i situationer där vi egentligen behöver snabba beslut och flexibilitet. Det är avgörande att vi kan anpassa oss och kringgå vissa regler för att säkerställa att produktionen kan fortsätta, även när leveranskedjor bryts.”

**Johan Sjöberg, säkerhetspolitisk expert,
Svenskt Näringsliv**

Kapitel 7

RECEPT FÖR RESILIENS

För att Sverige ska uppnå en robust och effektiv livsmedelsberedskap krävs en sammanhållen strategi. Denna strategi bör ta utgångspunkt i att öka svensk produktion av mat och dryck, skapa en tydlig rollfördelning mellan myndigheter och näringsliv, bygga upp strategiska lager av kritiska insatsvaror och säkerställa industrins tillgång till energi, vatten, drivmedel och transporter.

Mål 1: Ökad produktion av mat och dryck i Sverige

Ju mer mat vi producerar i Sverige, desto bättre är vår krisberedskap. Att producera och sälja mer mat och dryck skulle möjliggöra ökade investeringar i både primärproduktion, livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln, samt minska Sveriges sårbarhet vid försvagade eller brutna internationella leverantörskedjor.

Att öka den svenska livsmedelsproduktionen kan låta enkelt, men i realiteten krävs stora insatser från både företagen och det offentliga. All produktion måste nämligen matchas av efterfrågan, i Sverige eller utomlands. Planekonomiskt färgade produktionsmål leder bara till matsvinn, ineffektiv resursfördelning och minskade incitament till förbättring och utveckling.

En ökad livsmedelsproduktion, och i förlängningen en mer robust och lönsam livsmedelskedja, kräver både en ökad export och att fler svenskar väljer svenskt – på marknadsmässiga grunder. För att detta ska hända måste det bli billigare och enklare att producera mat och dryck i Sverige.

Med ökad export skulle svenska livsmedelsföretag tillverka ännu mer av de produkter vi är riktigt bra på. Detta är grunden för en mer robust och lönsam livsmedelskedja som står stark även under kristid. I fredstid behöver vi också se över hur vi kan öka konsumtionen av svenskproducerade livsmedel inom offentlig sektor. Att öka flödena av livsmedel är en bättre investering av staten än lagerhållning.

Livsmedelsföretagen välkomnar de åtgärder och prioriteringar som regeringen enligt uppgift planerar i uppdateringen av den nationella livsmedelsstrategin, men vi kan redan nu konstatera att de inte kommer att räcka. Ökad livsmedelsproduktion måste bli en fråga inte bara för landsbygdsministern, utan för hela regeringen.

”Den viktigaste åtgärden för att stärka svensk livsmedelsberedskap är att vi ökar vår produktion i Sverige. Att vi värderar livsmedelssektorn högre som basindustri. Därmed ska vi inte bli protektionistiska utan handeln är fortsatt en viktig del av beredskapsarbetet.”

Helena Markstedt, ansvarig för samhällsrelationer, Arla Foods Sverige

Åtgärdsförslag 1: Sätt främjandeuppdraget i första rummet hos myndigheterna

Vi efterlyser en långsiktig och systematisk kulturförändring inom det offentliga, för ökat främjande och minskat regelkrångel. Vi är positiva till de regeringsuppdrag som just nu utförs av ett flertal myndigheter i syfte att minska regelbördan för företag. Men för att säkerställa tillräckliga resultat krävs insatser för en varaktig kulturförändring. Myndigheternas normalinställning måste ändras från kontroll till främjande, även när det inte är kris.

I samband med de senaste årens kriser har många myndigheter – efter visst motstånd och en onödigt lång startsträcka – visat en förståelse och vilja till att agera främjande när det behövs. Men så snart krisen hanterats, så har myndigheterna i allt för stor utsträckning återgått till sina roller som kontrollinstans snarare än lagkamrater. De regeringsuppdrag som just nu utförs bör därför ses som ett startskott för en kulturförändring där främjande sätts i första rummet.

Exempelvis bör myndigheterna ges i uppdrag att genomföra en årlig genomgång av sina regelverk och kontroller för att identifiera potentiella främjandemöjligheter och förenklingar, så länge dessa inte äventyrar livsmedelssäkerheten. Detta bör exempelvis inkludera en noggrann undersökning av vilka kontroller som kan ersättas med certifieringar och en genomgång för att säkerställa enhetlighet i regeltillämpning mellan kommuner. Allt för att minska kostnader och komplexitet för svenska livsmedelsföretag, vilket i sin tur stärker den nationella livsmedelsberedskapen.

För att koka ner vårt förslag: Alla myndigheter och tjänstemän som arbetar med frågor kring livsmedelsproduktion borde inför varje beslut fråga sig själv: "Kommer beslutet jag tar nu göra det enklare och billigare att producera livsmedel?" Om svaret är nej, ta ett annat beslut. Hitta en annan väg. Detta bör vara utgångsläget.

Åtgärdsförslag 2: Gör ökad livsmedelsexport till en nationell prioritet

Det kan låta motsägelsefullt att skicka ut mat ur landet för att stärka beredskapen. Men Sverige är en liten och extremt konkurrensutsatt marknad. Det är svårt för livsmedelsproducenter att växa och bli lönsamma här. Däremot är potentialen utanför landets gränser enorm. Svenska livsmedel – hållbart producerade på fantastiska råvaror, säkra och av hög kvalitet – blir alltmer efterfrågade världen över. Och matematiken är enkel: ju mer vi exporterar, desto mer producerar vi här i Sverige. Det är produktion som vid en kris snabbt kan ställas om till inhemska behov.

Oavsett hur bra livsmedel vi har så är export dyrt och svårt, i alla fall till en början. För att komma in på nya marknader krävs omfattande statligt stöd, något som har lett till stora exportframgångar för bland annat Irland, Nederländerna och Danmark. Sverige exporterar i dag mat för cirka 85 miljarder kronor per år, medan Danmark exporterar för över 300 miljarder kronor. I Sverige har vi alltför länge skött livsmedelsexportfrämjande med vänsterhanden. Det har vi inte råd med längre.

Vi har för regeringen presenterat ett förslag till en ny nationell exportstrategi som vi hoppas kan bli en bärande del i den utlovade uppdateringen av livsmedelsstrategin. Nationellt behöver det exportfrämjande arbetet utökas kraftigt. Satsningar på livsmedelsattachéer med främjandeuppdrag, ökad dialog med Norge kring landets exportrestriktioner och öronmärkta resurser för kortade handläggningstider och marknadstillträden på ansvariga myndigheter är alla lågt hängande frukter som bör ges högsta prioritet. Det borde givetvis också vara obligatoriskt för alla svenska ambassader och beskickningar att servera svenskproducerad mat och dryck.

I en internationell kontext ska Sverige vara en tydlig röst för export och frihandel. Regeringen behöver fortsätta verka för fler frihandelsavtal, harmoniserade tullregler och tullprocedurer samt snabbspårmekanismer och digitala system för tullklarering.

Åtgärdsförslag 3: Öka offentliga satsningar på kompetens och FOI

Ska livsmedelsindustrin nå dit svensk bil-, gruv- och skogsindustri har nått så måste vi lära oss av länder som lyckats göra sin livsmedelsindustri modern och lönsam. Bra exempel är Nederländerna, Danmark och Irland. De har satsat långsiktigt på nyckelområdena forskning och innovation, export och kompetensförsörjning, och fått fantastiska resultat. Det bör vi också göra. Sverige har förutsättningar att bli en mall för den globala, hållbara produktionen av livsmedel samtidigt som vi stärker den svenska försörjningsförmågan.

Kompetent personal på alla nivåer är en förutsättning för ökad och hållbar svensk livsmedelsproduktion. Den tekniska utvecklingen med ökad automatisering och digitalisering innebär att behovet av kompetent personal kommer öka kraftigt de kommande åren. Livsmedelsindustrin behöver tusentals nya platser på både befintliga och nya utbildningar som möter företagets behov inom samtliga nivåer i hela utbildningssystemet. Vi behöver även nationella satsningar för vidareutbildningar av befintlig personal, inklusive stimulansstöd till företagen. För att få genomslag i hela utbildningssystemet och förbättra tillgången på kvalificerade medarbetare behövs en nationell strategi för kompetensförsörjning.

Ett annat nyckelområde är forskning och innovation. Genom ökade, långsiktiga och sammanhängande satsningar på innovation och forskning som utgår från företagets behov och som ger balans mellan innovation och forskning kan vi säkerställa en innovationsdriven tillväxt. För att satsningarna ska ge bästa möjliga effekt behövs ett modernt innovationssystem som når ut till alla företag oavsett storlek och geografi och som ökar nyttiggörande av forskningsresultat genom förbättrad kunskapsspridning och mer kontakt mellan företag och akademi/institut.

Mål 2: Tydlig rollfördelning mellan myndigheter och näringsliv

Ett starkt och tydligt samarbete mellan näringsliv och det offentliga har under de senaste årens kriser varit en förutsättning för effektiv krishantering. Samtidigt är en erfarenhet från tidigare kriser att nödvändiga insatser sinkats av initial otydlighet och osäkerhet kring mandat och ansvarsfördelning. När strukturer för beslutsfattande och samordning väl kommit på plats har de ofta fungerat väl, men detta har i normalfallet tagit för lång tid. Och dessutom avvecklas dessa strukturer så snart den aktuella krisen blåst över.

Företag behöver tydlig information och förutsägbarhet kring roller och ansvar vid olika krisscenarier för att kunna fokusera sina resurser där de behövs som mest. Något som exempelvis skapas genom affärsmässiga avtal. Överenskommelser reglerar företagets ansvar och vilken ersättning de får i gengäld.

I samband med pandemin fastslogs att livsmedelsindustrin utgör samhällsviktig verksamhet, vilket är både positivt och självklart. Men vad denna etikett i praktiken innebär är inte definierat. Under pandemin innebar det i ett fåtal fall särskild prioritet för personal inom livsmedelsindustrin, till exempel när det gällde testning. Här behövs tydlighet, så att företagen kan planera sin verksamhet för kris.

Avsaknaden av ansvarsfördelning blir särskilt tydlig i frågan om strategisk lagerhållning. Även om viss lagerhållning i dag utförs av livsmedelskedjans företag, är det snarare ett nationellt intresse som det offentliga behöver ansvara för.

”Det behövs en tydligare ansvarsfördelning så att företagen kan fokusera resurser där de behövs mest och agera mer koordinerat under kriser.”

**Johan Sjöberg, säkerhetspolitisk expert,
Svenskt Näringsliv**

Åtgärdsförslag 4: Affärsmässiga avtal för stärkt livsmedelsberedskap

Förutsägbarhet är A och O för robusta leverantörskedjor och ett starkt näringsliv. För att klargöra roller och ansvar mellan livsmedelsföretag och myndigheter bör därför standardiserade avtal upprättas. Avtal som säkerställer stärkt beredskap och särskilda ansvar i samband med krissituation.

Dessa avtal bör vara frivilliga och erbjudas samtliga aktörer som uppfyller de behov som det offentliga identifierat. Avtalen behöver därför vara utformade med tillräckliga incitament för att det ska vara rationellt för företagen att ingå dem. Särskilt angeläget är att staten inte pekar ut specifika aktörer inom samma bransch som viktigare än andra eller att företagen tvingas in i avtal som höjer deras kostnader. Avtalen ska vara tydliga, affärsmässiga och frivilliga, annat skulle drabba svensk konkurrenskraft negativt.

Åtgärdsförslag 5: Strategiska omsättningslager av kritiska insatsvaror

Att säkerställa tillgång till nödvändiga insatsvaror i händelse av kris är ett nationellt intresse och kostnaderna för en storskalig strategisk lagerhållning, utifrån ett beredskapsperspektiv, varken kan eller bör bäras av näringslivet. Lagerhållning på nationell nivå kräver en medveten strategi för att undvika ineffektivitet och protektionism, samtidigt som vi säkerställer att Sverige har tillgång till de varor som är avgörande för att upprätthålla livsmedelsproduktionen även under kriser. Hit räknas bland annat drivmedel, spannmål och mineralgödsel.

En effektiv väg för att säkerställa en ökad lagerhållning är frivilliga avtal med de aktörer som redan i dag lagerhåller dessa varor – däribland många livsmedelsföretag.

Här bör det offentliga bidra genom ekonomisk ersättning eller kreditgarantier för företag som är beredda att investera i extra lagerhållning av kritiska insatsvaror, utöver den som bedöms tillräcklig utifrån företagsekonomiska avvägningar kring kapitalbildning.

Åtgärdsförslag 6: Uttalat ansvar och mandat för krisberedskap och -hantering

Det behövs ett uttalat ansvar och mandat för krisberedskap och -hantering, för löpande tvärsektorieell samordning mellan näringslivet och det offentliga. Både för att säkerställa kontinuerlig dialog och proaktiv utveckling när det inte är kris, och för ökad proaktivitet och snabbare beslutsvägar när kris inträffar.

Ett framgångsrikt samarbete kräver att myndigheterna förstår företagets utmaningar och aktivt bidrar till problemlösning. För att upprätthålla en god livsmedelsberedskap måste regelverk kunna justeras snabbt, vilket innebär att myndigheterna behöver ha en flexibel inställning och vara beredda att lätta på regler vid behov – något som i sin tur kräver att strukturer och mandat för undantag och lättnader är sedan tidigare bestämda.

En viktig komponent i detta är att slå fast exakt vilka rättigheter och prioriteringar som etiketten "samhällsviktig" för med sig. I samband med Covid-19-pandemin klassades livsmedelssektorn som samhällsviktig. Men gäller detta fortfarande? Om ja, innebär det i så fall förtur till energi och vatten i händelse av ransonering, prioriterad tillgång till förskoleplatser för personal eller annat? Välmående, lönsamma livsmedelsföretag är samhällsviktiga för att vi ska kunna äta och dricka även i händelse av en kris, men vad denna samhällsviktighet för med sig behöver tydliggöras.

”Det är en otydlighet från staten om vi klassas som samhällsviktiga eller inte och vad som förväntas. Men inom Pågen arbetar vi för att bibehålla kontinuitet och säkra att våra kunder ska få bröd på bordet framåt. Men vid en större kris så hjälper inte befintliga leverantörsavtal. Ett övergripande avtal skulle kunna hjälpa företag att reglera underleverantörsavtal och säkerställa kontinuitet i produktionen.”

Helene Fager, inköpschef, Pågen

Åtgärdsförslag 7: Accelerera processerna för riksintresse-klassning

Riksintresse är ett begrepp som kan avse ett område, plats eller enskilda objekt som är skyddat och anses viktigt ur en nationell synvinkel. Riksintresse i Sverige är till exempel mark- eller vattenområden som långsiktigt ska skyddas. Klassificering av strategiska komponenter i livsmedelskedjan som riksintressen skulle kunna vara ett sätt att öka den svenska livsmedelsberedskapen. Detta behöver därför skyndsamt utredas för att undersöka hur processen kan förenklas för att skydda viktiga anläggningar och därigenom långsiktigt trygga svensk livsmedelsproduktion.

Mål 3: Säkra tillgången till el, vatten, drivmedel och transporter

Livsmedelskedjan kan säkra att det finns högkvalitativ mat och dryck för oss svenskar, om det offentliga kan säkra nödvändig tillgång till basala funktioner. Och viktigast i den svenska försörjningsförmågan är tillgång till vatten, energi och transportinfrastruktur. Finns inte detta på plats, då stannar svensk livsmedelsproduktion och därmed Sverige.

Svenska livsmedelsföretag behöver stabil eltillförsel till konkurrenskraftiga priser, över hela landet. Därtill behöver tillgång till gas säkras, då det är en förutsättning för produktion av både dricksvatten och många livsmedel. Utan rent vatten stannar både livsmedelsindustrin och primärproduktionen i det svenska lantbruket. Och utan drivmedel och tillförlitliga transportvägar för distribution av livsmedel spelar det ingen roll hur mycket mat och dryck vi har kapacitet att producera.

Investeringar för att säkra energi, vattenförsörjning, drivmedel och nödvändiga transportvägar är därför avgörande för att säkerställa kontinuiteten i livsmedelsproduktionen och i förlängningen en god livsmedelsberedskap. Företagen kan kontrollera mycket, men el- och vattentillgång, vägar, järnvägsspår och hamnar ligger i det offentliga händer.

I dag tvingas företagen lägga allt större resurser på att själva säkra tillgången till bland annat fossilfri energi, vatten, drivmedel, infrastruktur och personal. Om inte grundförutsättningarna för produktion finns i landet så kommer till slut inte företagen att finnas där heller.

”Det finns förväntningar på Pågen att fortsatt baka och leverera svenskt bröd på bordet och vi arbetar för att säkra det. Men det finns faktorer som står utanför vår kontroll. Vi är helt beroende av att vatten och el kommer kontinuerligt, det går inte att upprätthålla produktion om den skulle ransoneras på något vis.”

Helene Fager, inköpschef, Pågen

”Vi har blivit mer medvetna om riskerna med att vara beroende av enstaka energikällor och har börjat investera i alternativa energilösningar. Detta är en del av vår hållbarhetsstrategi och minskar sårbarheten för tillfälliga bortfall.”

Mattias Lindgren, strategidirektör, Spendrups

Åtgärdsförslag 8: Prioritera livsmedelsindustrins tillgång till el, drivmedel och vatten

Statens ansvar för att se till att de mest basala faktorerna för livsmedelsproduktion finns på plats måste reflekteras i att livsmedelsproducerande företag ges prioritet till el, vattenförsörjning och drivmedel i händelse av brist.

Tillgång till rent vatten är en grundförutsättning för samhällets beredskap i stort, och så även för producerande livsmedelsföretag. Vattenförsörjningen för företagen är framför allt kommunal, även om många av företagen verkar på olika ställen i landet. Det försvårar koordination och kommunikation för att säkra tillförseln vid kris. Brist på alternativa vattenkällor gör det också svårt för företagen att växla till andra lösningar vid behov. Det föreligger ett behov av både fler alternativa vattenkällor och tydliga krisplaner för hur vi agerar, och vem som prioriteras, om vattentillgången hotas eller kvaliteten försämras.

På energiområdet välkomnar Livsmedelsföretagen ny kärnkraft. Men det är ett långsiktigt projekt, och här och nu måste vi lösa de kapacitetsbrister som uppstår mer kortsiktigt. Det gör vi bäst genom förenklingar och prioriteringar för all fossilfri energiproduktion, för ökad vindkraft och en mer effektiv vattenkraft. Ökad produktion är dock bara en del av problemet. Sverige har en stor infrastruktukskuld och kapacitetsöverföringen måste förstärkas så att den el som produceras kan distribueras och fördelas effektivt till företagen.

Åtgärdsförslag 9: Förstärkta investeringar i nödvändig transportinfrastruktur

Sverige har i dag en underhållsskuld vad gäller vår befintliga transportinfrastruktur. En skuld som är kännbar, med störningar och hastighetsnedsättningar på väg- och järnvägssträckor till följd. Det räcker inte med att vi kan producera maten – vi måste kunna transportera den vidare till konsumenten också. Pålitliga transporter är givetvis också en förutsättning för att företagen ska kunna få sina råvaror, insatsvaror, förpackningsmaterial och allt annat som krävs för att producera livsmedel. Stärkt underhåll och större investeringar är därför en förutsättning för ökad beredskap.

Att regeringen föreslagit att Trafikverkets ekonomiska ram ska utökas med 20 procent över den kommande 12-årsperioden är mycket positivt. Det kommer dock inte att räcka, något som regeringen själv konstaterar. Detta samtidigt som utveckling av nya transportvägar kommer att behövas. För att möjliggöra detta är vi positiva till att regeringen i infrastrukturpropositionen öppnar för att tänka nytt kring finansiering. En klok användning av alternativ finansiering, såsom privat kapital och brukaravgifter, kan vara en väg för att avlasta statsbudgeten och påskynda nödvändiga infrastrukturåtgärder.

Åtgärdsförslag 10: Förstärk och bygg ut handelsvägarna inom EU och Norden

Lika viktigt som fungerande infrastruktur och transporter inom Sverige är att handelsvägarna in och ut ur Sverige är öppna och säkra. Länderna inom EU och Norden är inte bara våra överlägset viktigaste handelspartners – de är även våra närmaste och mest pålitliga bundsförvanter i kris och krig. Givet det ständigt ökande hotet från Ryssland – och USA:s omsvängning i relationen till EU och Ukraina – bör Sverige agera för att utöka och underlätta handel och transporter inom Europa. Genom att förstärka och utöka handelsvägarna inom EU och Norden underlättar vi för handel samtidigt som vi stärker möjligheterna att bistå varandra i kris och krig. Sverige bör även agera för att stärka och utveckla EU:s inre marknad, motverka protektionistiska tendenser och underlätta för livsmedelsproduktion på EU-nivå.

Kapitel 8

SAMMANFATTNING: 10 FÖRSLAG TILL POLITIKEN

10 förslag till politiken

Det är mycket som behöver göras och det behöver göras fort. I detta kapitel sammanfattar vi våra förslag till politiken. Ett recept för resiliens, byggt på 10 ingredienser, med det övergripande målet att öka den svenska livsmedelsproduktionen och stärka Sveriges livsmedelsberedskap. Är detta en fullständig lista? Nej, men den innehåller konkreta åtgärder som beslutsfattare kan prioritera redan i dag.

1 Sätt främjandeuppdraget i första rummet hos myndigheterna

Vi behöver en kulturförändring där myndigheter prioriterar sitt främjandeuppdrag, för att stödja svensk livsmedelproduktion. Regelverk behöver förenklas och främjandet utvecklas, för att göra det billigare och enklare att producera mat och dryck i Sverige.

2 Gör ökad livsmedelsexport till en nationell prioritet

Ökad export är den snabbaste vägen till ökad produktion och därmed stärkt livsmedelsberedskap. Våra nationella exportfrämjande insatser behöver ökas kraftigt, genom exempelvis en mångdubbling av antalet livsmedelsattachéer. Sverige bör fortsätta att vara en drivande röst för frihandelsavtal och harmoniserade tullregler.

3 Bygg upp strategiska omsättningslager av kritiska insatsvaror

Strategisk lagerhållning av kritiska insatsvaror och livsmedelsingredienser, som spannmål, mineralgödsel och bränsle, är en förutsättning för Sveriges livsmedelsberedskap. Detta kan göras genom avtal med de företag som redan i dag lagerhåller dessa varor, för att säkerställa tillräcklig nationell tillgång. Ansvaret för finansiering ligger på det offentliga.

4 Upprätta affärsmässiga avtal för stärkt livsmedelsberedskap

Frivilliga avtal mellan livsmedelsföretag och myndigheter behöver upprättas, för att klargöra ansvar och ersättning i händelse av kris.

5 Klargör ansvar och mandat för krisberedskap och -hantering

En tydlig struktur och mandat för krisberedskap bör etableras för att säkerställa snabb och effektiv samordning mellan näringslivet och det offentliga, vilket inkluderar flexibilitet i regelverk under kriser. En viktig del i detta är att slå fast huruvida livsmedelsindustrin fortsatt är samhällsviktig, även efter Covid-19-pandemin, och i så fall definiera vad detta de facto innebär i form av rättigheter och skyldigheter för livsmedelsproducenterna.

6 Öka offentliga satsningar på kompetens och FOI

Jämförbara länder med en omfattande livsmedelsproduktion, till exempel Irland, Danmark och Nederländerna, har förutom export även satsat stort på kompetensförsörjning och forskning och innovation. Sverige bör ta efter deras framgångsrecept.

7 Accelerera processerna för riksintresse-klassning

Klassificering av strategiska komponenter i livsmedelskedjan som riksintressen skulle kunna vara ett sätt att öka den svenska livsmedelsberedskapen. Detta behöver skyndsamt utredas för att undersöka hur processen kan förenklas.

8 Prioritera livsmedelsindustrins tillgång till el, drivmedel och vatten

Statens ansvar för att se till att de mest basala faktorerna för livsmedelsproduktion finns på plats måste reflekteras i att livsmedelsproducerande företag ges prioritet till el, vattenförsörjning och drivmedel i händelse av brist.

9 Förstärka investeringar i nödvändig transportinfrastruktur

För att förbättra beredskapen bör Sverige investera i att underhålla och utveckla transportinfrastrukturen. Detta kan, i enlighet med lagd infrastrukturproposition, genomföras med alternativ finansiering, för att på så sätt avlasta statsbudgeten och påskynda projekt.

10 Förstärk och bygg ut handelsvägarna inom EU och Norden

Regeringen bör ta initiativ till åtgärder som underlättar och ökar handeln inom EU och Norden, inklusive förstärkning och utbyggnad av gränsöverskridande infrastruktur i form av vägar, tågräls, hamnar och sjö- och flygförbindelser. Sverige bör även vara drivande i arbetet med att förstärka EU:s inre marknad, motverka protektionism och underlätta för livsmedelsproduktion på EU-nivå.

Källor och vidare läsning

Allmänhetens kunskap och attityder

Opinionsundersökningen som refereras till i rapporten är genomförd av Demoskop på uppdrag av Livsmedelsföretagen. Syftet med undersökningen är att mäta allmänhetens kunskap och attityder till beredskapsfrågor. Undersökningen bygger på kvantitativ datainsamling genomförd via webbenkäter mellan 8-15 oktober 2024. Urvalet är representativt för Sveriges befolkning i åldern 18-79 år och resultaten har viktats utifrån kön, ålder och geografisk fördelning. Totalt deltog 1141 personer i undersökningen.

Genomförda och pågående utredningar

I skrivande stund (februari 2025) pågår flera viktiga utredningar och analyser som förväntas ha betydelse för Sveriges livsmedelsberedskap. Dessa utredningar syftar till att stärka den nationella förmågan att hantera framtida kriser och säkerställa en stabil och trygg livsmedelsförsörjning. Resultaten kommer sannolikt att vara avgörande för att forma strategier som ska skydda och förbättra landets beredskap i en alltmer osäker värld.

Nedan listas de genomförda och pågående utredningar som har bidragit till rapportens innehåll och som förväntas påverka utvecklingen av Sveriges livsmedelsstrategi.

- En modell för svensk försörjningsberedskap (SOU 2023:50)
- Livsmedelsberedskap för en ny tid (SOU 2024:8)
- Utredningen om näringslivets försörjningsberedskap (N 2022:08)
- Ökad VA-beredskap (SOU 2024:82)
- Grunder för prioritering och fördelning vid ransonering (Jordbruksverket och Livsmedelsverket)
- Livsmedelsstrategi 2.0 (Landsbygds- och infrastrukturdepartementet)
- Nya regler om cybersäkerhet (SOU2024:18)
- Kommuners och regioners grundläggande beredskap inför kris och krig (SOU 2024:65)
- En långsiktigt hållbar personalförsörjning av det civila försvaret (Dir. 2023:116)
- Nationell rådgivare för stärkt privat-offentlig samverkan i totalförsvaret (Dir. 2024:65)
- Investeringsprogram för livsmedels- och dricksvattenberedskap (Livsmedelsverket)
- Utveckling av anvisningar för totalförsvaret – delredovisning av uppdraget Utvärdering av Handlingskraft (Myndigheten för totalförsvarsanalys)
- Uppdrag att utreda frågor om omsättningslagring av vissa läkemedel i syfte att säkerställa en god försörjningsberedskap (Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket)
- Utredningen om författningsberedskap inför framtida pandemier (SOU 2023:56)
- Strengthening Europe's civil and military preparedness and readiness: Report by Special Adviser Niinistö (EU-kommissionen)
- Nationell rådgivare för stärkt privat-offentlig samverkan i totalförsvaret (Dir. 2024:65)
- Totalförsvaret 2025–2030 (Prop. 2024/25:34)
- Budgetpropositionen för 2024 (Prop. 2023/24:1)

Intervjupersoner

Anders E Johansson	Vd, Polarbröd
Anders Fredriksson	Vd, Löfbergs
Anders Högberg	Utvecklings- och partnerskapsansvarig, Orkla Foods Sverige
Carl Eckerdal	Chefekonom, Livsmedelsföretagen
Eero Aluluusua	Krisberedskapsansvarig, Finnish Food and Drink Industries
Helena Havglim	Kvalitets- och miljöchef, Pågen
Helena Markstedt	Ansvarig för samhällsrelationer, Arla Foods Sverige
Helene Fager	Inköpschef, Pågen
Johan Sjöberg	Säkerhetspolitisk expert, Svenskt Näringsliv
Jörgen Bergqvist	Vd, Korshags
Lars Appelqvist	Vd, Scan Sverige
Mats Johansson	Chef för livsmedelsförsörjning, Livsmedelsverket
Mattias Lindgren	Strategidirektör, Spendrups
Ola Larsson	Ansvarig för produktionsutveckling och planering, Dafgårds
Patrik Myrelid	Strategichef, Lantmännen och ledamot i det nationella expertrådet för klimatanpassning
Patrik Strömer	Näringspolitisk expert, Livsmedelsföretagen
Paul Robertson	Vd, Hushållningssällskapet KKB
Paula Eriksson	Kommunikationschef, The Absolut Group
Per Altenberg	Expert på handelsfrågor, Kommerskollegium
Svenolof Karlsson	Senior rådgivare hälsa och säkerhet, AAK Sweden, Karlshamn

**LIVSMEDELSFÖRETAGEN ÄR EN BRANSCH- OCH
ARBETSGIVARORGANISATION FÖR ALLA SOM TILLVERKAR
MAT OCH DRYCK I SVERIGE.**

LÄS MER PÅ LIVSMEDELSFÖRETAGEN.SE

LIVSMEDELSFÖRETAGEN